

F 55, nim. 3, s. 98

Tartu Ülikool

Lusmaa, Liisem

Kirjeldused mälestus-
märkide registreerimise
töö Lihulas.

Tartu Ülikooli üliõpilase
töö juhendaja [prof. O. Sild]
mälestusega

1933

113 l., 10 fotol, 20 joon. ja
5 jäljendit.

pd. l. 78 foto
14.04.2011

F 55, nim. 3, s. 98

1

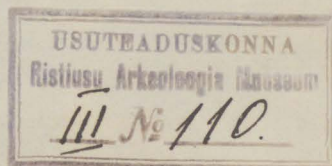
Kivirikulike mälestusmärkide
registreerimise föö

Lihulas

1933. a suvel

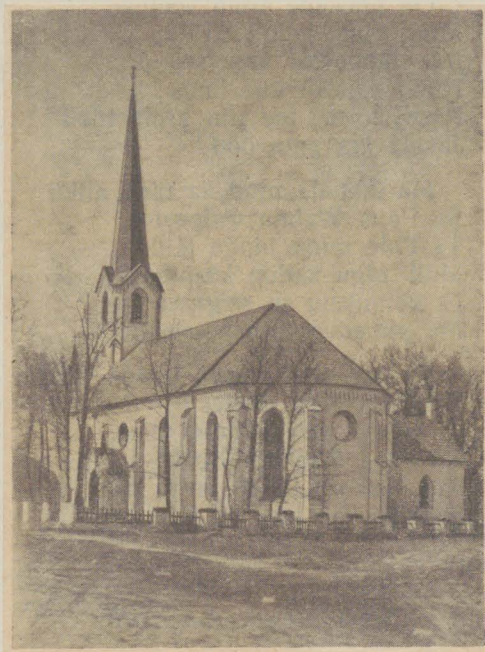
registreeris: suut. theol.

V. Verbaan. - Kuuspuu.

Teksti tarvitavien liitendiö.

A. aasta. s.k. rasra neler.
 K. küsimus. vis. protok. visitationi protokoll.
 Lhk. lehesiitlg. V. vaata!
 Joon. joonistis. P. prunet.
 inv. inventar. täh. tähendatus.
 koap. koopia. vi. vihe.

Lihula kirik. Ülesvõtte N= 1.

Lihula kirik kõrvalt vaates Üllisvõtte N=2

Lihula kiriku sisemus

Ülesvõtte № 3

1. Kas on Lihula kirikul, abikirikul, nabelil või õpetajamajas mõni aastav seinal, uksele, tuulilipule, ristil? j. n. e. Kuis kohal ta just seinal ja mingeine on tähttähtiline kirja siru.

Millal on kirik, abikirik, nabelid ja õpetajamaja ehitatud, mis materjalist ja kui suured nad on? Kas on kirik ja teised rannased ehitused torniga ehk ilma? Kellele on kirik pühendatud?

Vana eutlaste maalinn Lihula nimetati 1211. a. Piia piiskop Alberti poolt asutatava Cestimaa piiskopkonna residentiks ja hilisemate ümberkonnaloluste tõttu 1234. a. Lääne-Saare piiskopi asupaigaks. Millal sinna kirik ehitati.

Miles on Blooster chitahs 2

ei ole teada, kuid kindlasti sündis see enne 1297. aastat, kuna 1297. a. kirik juba olemas oli, mis aga ordumeistri ja piiskopi vahelises tülis ordumeistri poolt ära lõhuti. Kuna Lihulas oli ka nunnade klooster olemas, siis jääli kirita- vaks, kas kirik kuulus kloostrile või mitte.

Kilgern ehitati ordumeistri poolt lõhutatud kirik uuesti üles, mis piiris kuni 1878. aastani, millal ta lammutati. Juba 1874. a. oli kirik nii lagunenud, et õnnestus vältimiseses suleti ja jumalateenistusi õpetajamajas ja koolimajas peeti (Die Evangelisch. Lutheranen Gemeinden in Rußland II Band. ltk. 118)

Prov. Fabricius'e teadele järel olnud vana Lihula kirik madal väikene valge torniga kirik, mille torn asendus merepoolsel

nülgel. Seola väiolet täenolale na Samuel
Waxenberg'i joonis 1683. aastast (vaata kaopia
N=33 lhn. 75) ja ülevõte 1856. aastast (vaata
lhn. N=77 ülevõte N=36)

Vana Lihula kirik arus väga lähedal
praeguse kiriku arupaigale, kusjuures uue
kiriku ja vana kiriku alusmüüriole vake ula-
tuli mõnekümne sentimeetriti. Uue kiriku
ehitamisel veretatud vana kiriku seinast
lõhutud kivid müüri pristi uuesti ehitata-
da kiriku müürile (Kaupmees Hindseine ali-
naara teati järel). Vana kiriku arupais on
uul praegu arusaadav alusmüüri orasole
järele, kusjuures ta telg praeguse kiriku-
teljega moodustab umbes 90° nurga.

1683. a. Samuel Waxbergi plaani jä-
rle oli kiriku põhiplaan trapetsi kuju-
line, mille teravam ots arus merepoole
nülgel kus oli na torn ja sirenäärik (vaata
joon. N=32 lhn. 74).

Samal plaanil on näha ka sövaloleva
kloostri põhiplaani ja pastoraadi asupaik.

Kloostrit on näha viis eluruumi; nöök
ja kaks jalutusruumi, millistest üks on õige
pikk. Praegu kloostrit enam midagi säili-
nud pole. On vaid märgata varemetest
tekkinud kõrgemat moodustit, mis on
kaetud kasvava rohu ja elumitega.

Pastoraadi asupaik vastab praegu-
sele pastoraadi asukohtale. 1765. aastal
põles pastoraat ühes arhiivi ja söval-
hoonetega maha (1768. a. vis. ptk. K. 5). Näh-
tavasti ehitati uus vanale kohale tagari.
Eelis aastal just pastoraadi ja sövalhuone-
te ehitamine siinohi, ei ole täpselt teada.
1768. a. vis. ptk. K. 5. es tähendatakse, et
üles on ehitatud reh, ait ja vassri-
kum, kuna elumaja ja loomalaud veel
puuduvad. 1792. a. vis. ptk. K. 4. aga

tähenolatakre, et võiks kooneid en-
nemas. Praeguse Lihula pastoraadi
ehitamine on siindinud sellega
1768. a. ja 1792. a. vahemikus. Koka-
päälste elanikkude jutu järel ole-
vat pastoraadi vanadus 150 aastat,
mille järel võiks täpsamat ehita-
mise aega arvata 1780. ja 1792. a. va-
hemisku.

Praegune Lihula Elisabethi
kirik on ehitatud 1876.-1878. aastani,
ja sisseõnnistatud 15. oktoobril 1878. aastal,
mida tähenolale kirikus olev epi-
taaf (vaata lkk. 37 P. 14). Kirik on ehita-
tud poekivist ja ära krohvitud. Omab
meloliva torni, mis on üks kõrgemaid
ümbruskonnas. Kiriku katus on sinolli-
tut, kuna torn on pliskiga kaetud.
Sissekäike on kirikul kaks, üks strast

mis on peavirehäis, teine sõrvalt, mis on vähem ja ainult suurematel pühadel tarvitatare (vaata ülevõtte N=2). Mõlema sirehäigu sõrval annavad nel naks tornist, millega kirikul on üs suur ja neli väikset torni.

Kirikus siresus on avar ja valge ja makutale endasse kuni 700 inimest. Ka õpetajal on tarvitada avar nääramber, mis arul juurdehitusena kiriku kantslipoolse küljel, kust üks uus üle altariuumi, teine välja, moodustades kolmanda sirehäigu kirikusse, mis on õpetaja jaoks.

Kirik mis on kirikus olev altar ja kantrel on ehitatud gooti ehitusviisi järel.

Aastaarve ega monumentaalnizje kirikul ei ole. Ainult ühe nargjalandla alusmüürit leiutati arv: 1833.

2. Millal ja mis materjalist on valmistatud kiriku abikiriku altar (ehk altariid, kui veel vanu tarvitamata on olemas)? Millist on altari laud või alus (resp. kas ei ole kerkalget altariivri, millel ristid nurkadel ehk keskel)?

Præguene Lihula Eliabeti kiriku altar on valmistatud kuuse puust kiriku ehitamisel 1876-1878a. (Prov. Fabriicure teade). Ka altari alus on samast puust. Nähtavalt altar kui ka altari võre on värvitud hallikas-kollakas-roheliselt.

Vana Lihula Eliabeti kiriku altari kohta puuduvad teated. Kiriku tornis leiduvas vanas raamaga näetud nartsi leides puust valmistatud puunis värvitud lillelise niiskoluse, mis arvatavasti on vana kiriku altari, nartsi või noori oad.

3. Mida kujutab altari pilt, mille töö ta on ja mis aastast? Kui altaris on mitu pilti ja niverdused, siis võis täieliselt kirjeldada!

Altari pilt kujutab Jeesust ristil, mille pea kohale on sinnitatud leht hebra- ja muusikeelse tekstiga (tekst pole loetav) ja tähtedega: I N R I

Risti all on neli naist ja kaks meest. Üks naine hoiale Jeesuse jalgade ümber sinni, üks püüab meeleheitel Jeesust kaarata, milles teida üks naine takistab, ja üks naine nutab endale ette. Mõned vaatavad imetava, ootava pilguga Jeesuse peäle. Kujut on rõhnaol ja kurnatud näguolega. Jeesusel on peaa ribuvitra sroon. Pea on paremale poole noorus. Käed on umbes 45° liire nurgi ristile lööduel. Keha on rõhn ja paistab väljavenitatuol. Kiiole iimber on seotuol nätt, mille seotuol otroad ripuvad vabolt alla. Jalad on lööduol iike naelaga ristipuu külge, kusjuures parem jalg asetub iile pakema.

Pilt on maalituol nooguoluse tellimisel

Inventari nimestest
tulene pois ära peijutaga
nii ka Kibbe
kirikusaametust de anno
1687, kus 1678. aastal
leidunud kirikuraadest
on piselt loetletud.
Albert Erasm poeg ja
1704 kontrollitud ja
muutused mainitud.

kuulnud Gephardt'i poolt Tallinnas, ~~ma-~~
~~alitud~~ ja kiriku õnnistamisel 1878. a. kohal
olnud (Prov. Fabriceuse teade). Kuna kiriku
ehitamine algas 1876. a. siis on aruata-
varti na piloli maalimine 1876. ja 1878. a.
vahemikus sündinud.

Vana kiriku altari piloli kohta,
mis oli Welsberg'i poolt maalitud ja
kujutas ristilöödud (1807. a. inventari loe-
telu P. I) puuduvad lähemad andmed.

Kaupmehel Hindreusel alinaara teab teen-
daola, et vana pilt seisnud uue ki-
riku ehitamisel väljas, tuuli ja vih-
ma käes. Vana altari pilt oluud
väga rannane olnud praegusele,
risti all olnud aga viis inimest.

Piloli eolaspilolisest raaturist pole mi-
ladi teada.

4. elisugused kirjad leiduvad altari, altari
pildil, altari vörel ja mis aastast nad on kui mola
ins ei iitle?

Tõhendatud kirjad puunduvad.

5. ellis materjalist on nantrel erk nantsliid
(kui neid mitu) ja mis aastast nad on?

Prægure Lihula Elisabeti kiriku nantrel
on valmistatud suure puust ja värvitud
eli värviga hallikas-kollaks - roheliseks.

Vana Lihula Elisabeti nantsli nosta
pole teateid. Kiriku tornis, vanas nahaga
kaetud kastis leiobus puust lillelini löi-
kiid ja puust valgeks värvitud lõtkine
apostli kujid, mille pää on saduma läi-
nud. Avatavasti on need esemed vanast
kirikust pärit, kus nad värvil altari, nants-
li või seeri esad. ella.

6. ellisrügused pildid, kujud, rüperidused ja kirjad leiduvad kantslil ning kantsli naturel ja murrugused värvid erinevad?

Tragure Lihula blisabeti kiriku kantslil on viis külge, milles igas ühes on süüendis, kus asub valge gipsist kuju.

Kusmine kuju, mis asub rohe rõnepuldi all, kujutab nättavasti Jeesust. Kõige äärmine, altari poolne, millel on seljas pikk eest lahti väike kumle ja jões kõrgel terana otsega peanoti, millel ei ole nist, kujutab arvatavasti piiskoppi. Ülejäänud kolm kuju kujutavad nättavasti apostleid.

Kantsli naturel on üks suur ja seitse väiksemat punast nikerlatatud torni, misjuures väiksemad on kusmine suurega kaare abil ühendatud. Kantsel on üleni värmitud hallikas-hollakas-rohelisena.

Vana Lihula kiriku kantsli kohta puuduvad andmed.

7. Mis materjalist, mis ajast ja misuguste
viirjadega on ristimise vaagnad? Millise neid on? Kas
leidub veel muagil katoliiklasegne ristimiskivi?

Prague on üks valgest varest iimanik, tald-
reku kujuline, umbes 25 cm. läbimõõduga ristimise
vaagen, mis on 1860. a. prl. von Wistinghausen'i poolt
kingitud ol. 1807. a. inventaari nimistu lisalet hilisemast ajast).

1910. a. inventaari nimetus mainitakse ka hõ-
bedast ristimise nõu, mis aga olevat ära varastatud.

Keskseegne ristimise kivi seismud hilise
ajani näärkambri aknal kuni annetamiseni Tallin-
na Eesti Rahva Muuseumile (kiriklik orakond ajutine
nimetuse N=13).

8. Mis materjaliit, ajart ja minugure riijaga on kroonlühtrid ning lühtrid ja mitu neid on?

1. Kroonlühtrid on harilikult valge uase plexist. Neid on kolm. Kaks äärmist on rarnased, 6-e rüünla peraga. Ostetud rogudure poolt 1855. a. (1807. a. inventari nimistu liral). Ruskmine, suurem on 21-e rüünla peraga, mis on hilisemast ajart, suna alles 1910. a inventari nimistus leiobuh kolm kroonlühtrit. Selle päritolunt pole teateid.

2. Seina külles on uus vaskplexist lühtrit, igauks kolme rüünla peraga. Lühtrid on rōik rarnased. Lühtri aluse pralpoolrel serral on rist, suna all seisale naarna xiri. Kahel lühtril: Sophie Baroness Buxhöwden August 1865.

Kolmul lühtril: Reinhold Baron Buxhöwden Juli 1893.

Ühel lühtril: Hermann Baron Buxhöwden 12 juli 1892.

3. Praegu tarvitusel olevad uusköbedart altari lühtrid on pr. ja prl. von Wistinghausen'ite poolt ringitud ja

9. Mis materjalist, ajast ja mis viisidega on karrivad, kannud, pattedid, krutsifikid ja muud sarnas-
rüüstad ja palju neid on?

Vanem teade sarnasrüüstaole üle on 1807a. inven-
tari loetelu, mille järgi olid järgmised esemed olemas:

1. Kõhe nunt rullatud sarikas pr. v. Strandmann'i
poolt kingitud 1803. a.

2. Kõhe rullatud pater sama inimese poolt 1803. a. kin-
gitud.

3. Suur kõhedast nunt rullatud sarikas, mis
võeti üle Kiriklast saadud.

4. Väike kõhe sarikas ja pater kaigeti jaoks.
mis 1806. a. on valmistatud altari-raia risti lisaga.

5. Kõhe sarikas J. Johanson'i ja alinaara Mellartsi
kingitud 1809. a.

Kendele arjalele on aja jooksul lihanud:

6. Pronksist krutsifiks, rullatud, kingitud a. 1844.
Carl Noricke poolt (1807a. inventariumi lisalõhe).

7. Kõhe kann pr. Charlotte v. Wistinghauseri poolt

kingitud 1858. a. (1807. a. inn. lisaletel).

1887. a. inventari lehe järel on juurde tulnud:

8. Veini wann uustöödast pr. v. Miedlen-
dorfelt, kingitud 1878. a. kiriku õnnistamiseks.

9. Vana tamitamata varinas.

Enne 1890. a. peetud inventari järel, missu-
gused puuduli aastaarv:

10. Vana kõbe nullatud varinas, mille jalal
väike krutripiks ja üks rõna (vaata K. 9. l. 1)

11. Vana kõbe nullatud varinas kirjaga:
Friedrich Lewe, Angeta elaikehl (vaata
K. 9 l. 2.).

12. Vana kõbedast next nullatud
oklaadi toos millel kiri: W 9½ lot
ja A: 1696. (vaata K. 9 l. 4).

13. Weinisann pr. majas Hageni ja
pr. von Boobise poelt kingi-
tud 1877. a.

1890.a. inventari jäule tuli juunde:

15. Veinikann hr. von Boeliscölt mis kuulab
Kirblale.

1910.a inventari jäule juure tulnud:

16. Hõbe matmise lobiolas.

17. Komplekt armulauale võtmiseks, kaigis
jooks. : Karikas puodeliga, oleadi taas ja patien.

Kuni 1910.a. inventarini on kõik nimetatud es-
med alles. 1910.a. aga on puudu järgmised es-
med:

1. Veinikann pr.v. Strandmannilt 1803 a.
2. Veinikann pr.v. Ellidendorpfelt 1878.a.
3. Veinikann pr.v. Wistinghausenilt 1858.a.
4. Punkt 10, 11 ja 12 nimetatud esemed ei erine

Kihula inventaariumis, vaid on märgitud Kihula
inventariumi või Kihula kirikule kuuluvad es-
med.

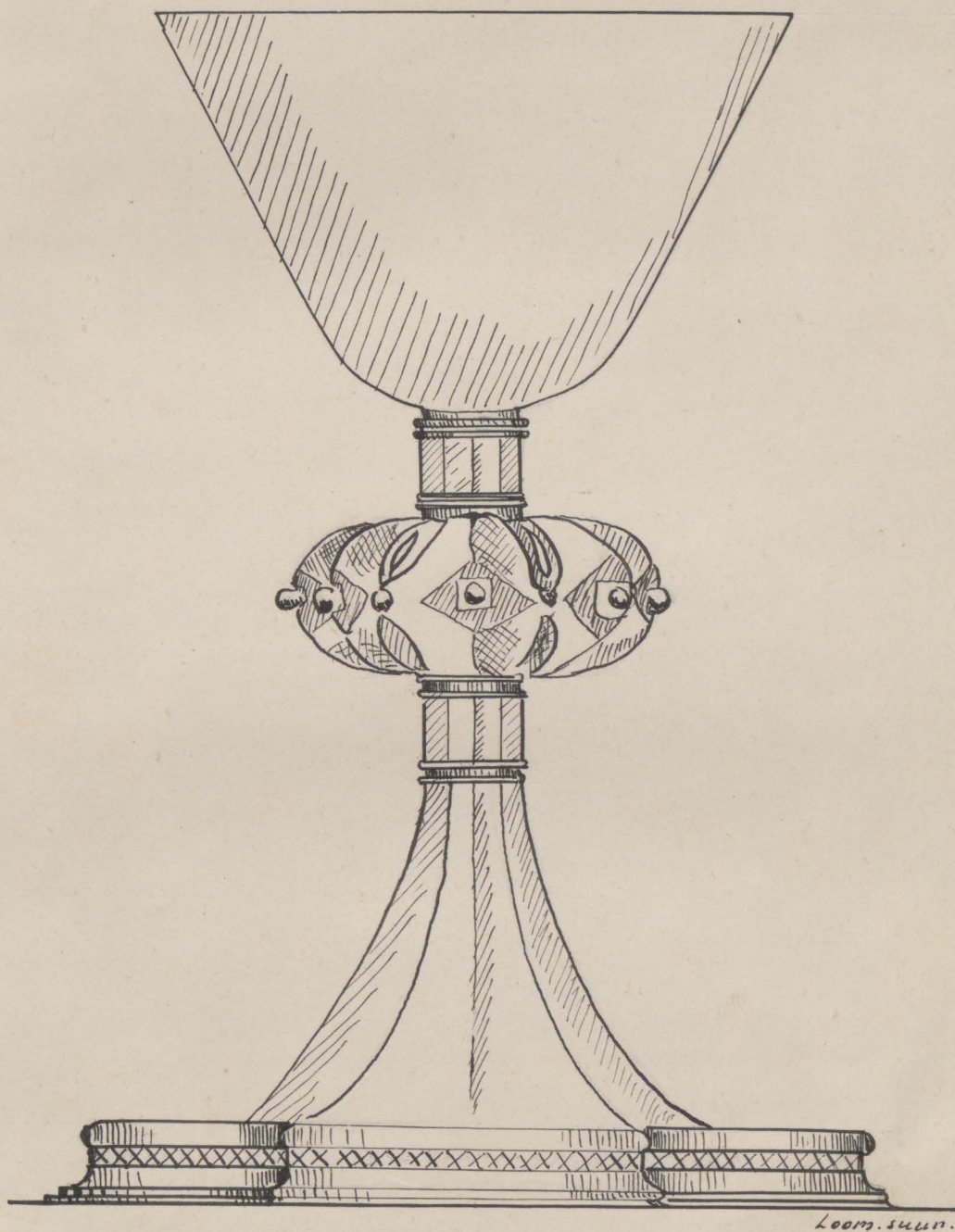
9b. Praegu on olemas järgmised armulaud-
rüüad:

1. Hõbedast, suurt nullatud narikas mille alu-
sel on väike kruutifiks (vaat. joon. N=5.) ja viis rõna,
millistest kahest saia lugeda: Hinrich, Margaretha.
(vaat. joon. N=6.) Narikas on õige lagunenud.

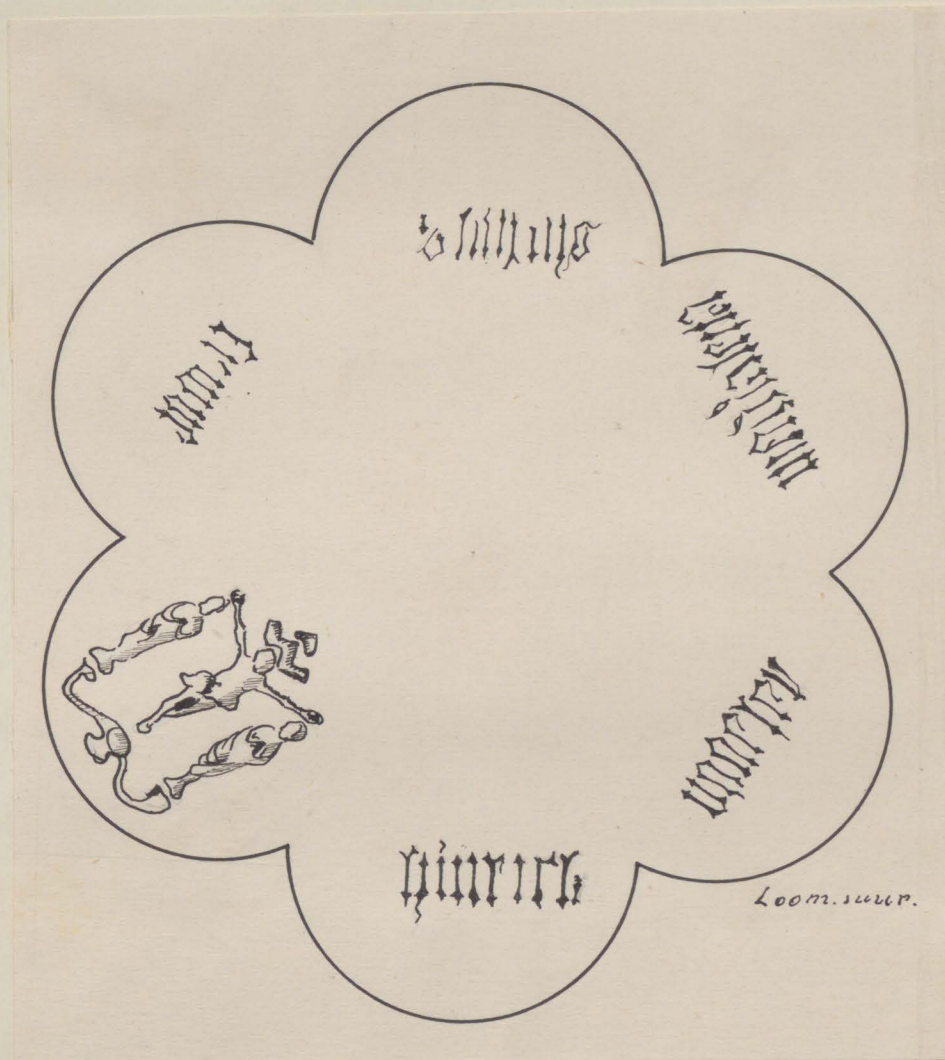
2. Hõbedast, suurt nullatud narikas, mille
aluse põhjas seisab kiri: Friedrich Leue Agneta
ellaidel (vaat. joon. N=7 ja N=8.). See narikas
on tervem ja paistab hilisemast ajast kui
punnit 1. töik. narikas.

3. Hõbedast, suurt nullatud narikas millel
on kõrge jälg (vaat. joon. N=9.). Tunnusmärkide puu-
duse tõttu ei ole etteotsad andmed täiesti
kindlad, kuid kõige tõenäolisemad.

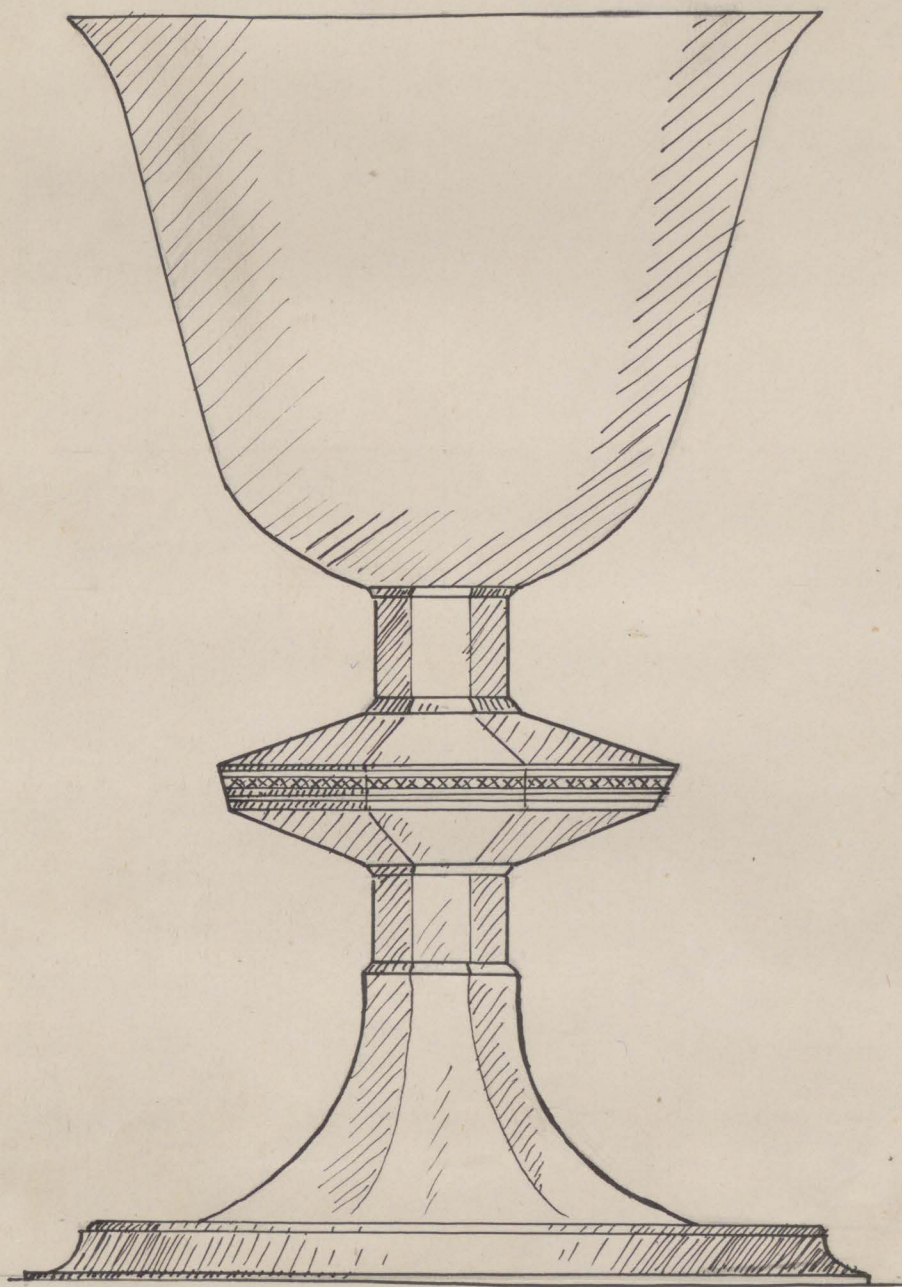
Kõik kolm etteotsad narikat leiavad ema-
nordset nimetust ep. Albertus Brasmi poolt 1687. a.
alatud Kibla kirikuamatu ärasirjas. Nimetatud
narikad on ta pärand 1678. a. Kibla õpetaja rohale

1678.a. Kichlas leitud karikas joon N° 5.

joon N=5 kuju batud karika alus joon N=6

loom. suun.

16/8. a leitud karikas joon. N. 7

? Ifona on warhest
FRIDERICA,

Kiolla 2 cf. B.
W. (Kivipuumat
de a. 1687 ex. 2.

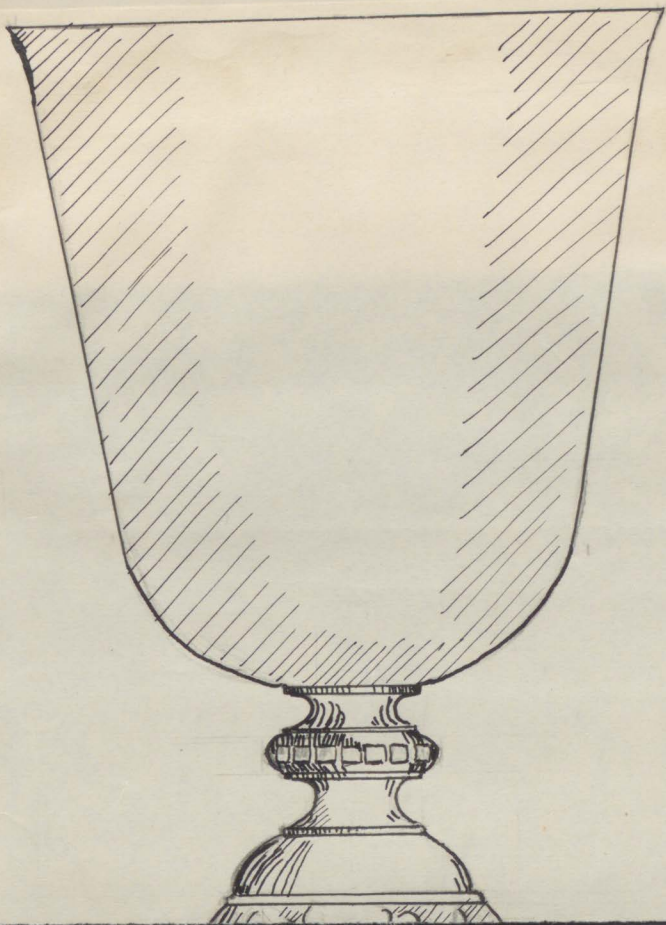
Wümafe nime wümane
tähton wift L (=L)?
cf. B.

FRIDERICH * LEWE * ANGIETA * MAIDE

Loom. suut.

joon N=7 Karika põhi

joon. N=8

Loom. suur.

Vana armulaua karikas joon. № 9.

asumist leidnud. Karinad olnud musta nahaga kaetud kastides, misruuresol 1810. a. saduma läinud (Albertus Erasmii teated lku. 2).

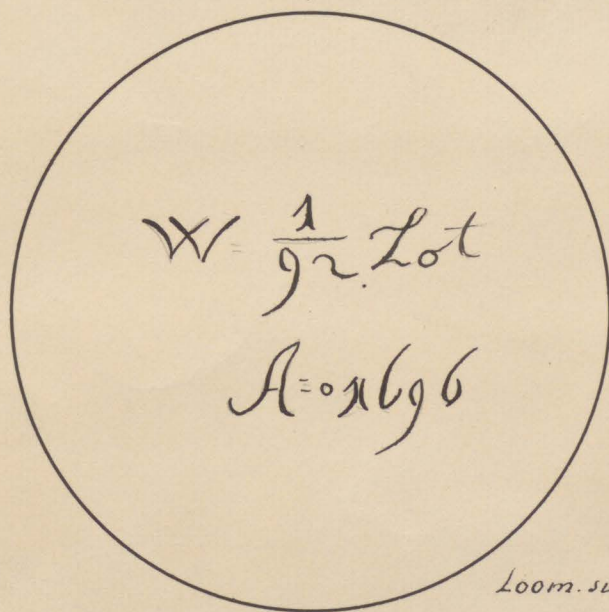
4. Hõbeolast sest kullatud ohlaadi-
toos, mis kannale kaanel meoniga ilus-
tust (vaata koopia N° 10) ja pöhyas kirja:
W 9 $\frac{1}{2}$ Lot A=0 1696. (vaata joon N=11.).
Annetaja on samuti teadmata. Elime ta-
dakse erimest noida na A. Erasmii alatusel
Kirjala teadetes. Piirile Kirjala inventaari-
umides 1887. a.-ni, millist ajast päält
on Lihulas olnud.

5. Eläki lööitud varislar hõbeolast, mis
tähenäoliselt vastab enne 1890. a. petud in-
ventari loetelus tähendatud katmisele kari-
nale, mis on kingitud ellagoleli poolt.

6. Hõbe, kullatud paten, mis kannale
kirja: Charlotte Baronin von Staesulberg ver-
witwete Generalin von Strandmann 1803. (vaata joon
N=12.)

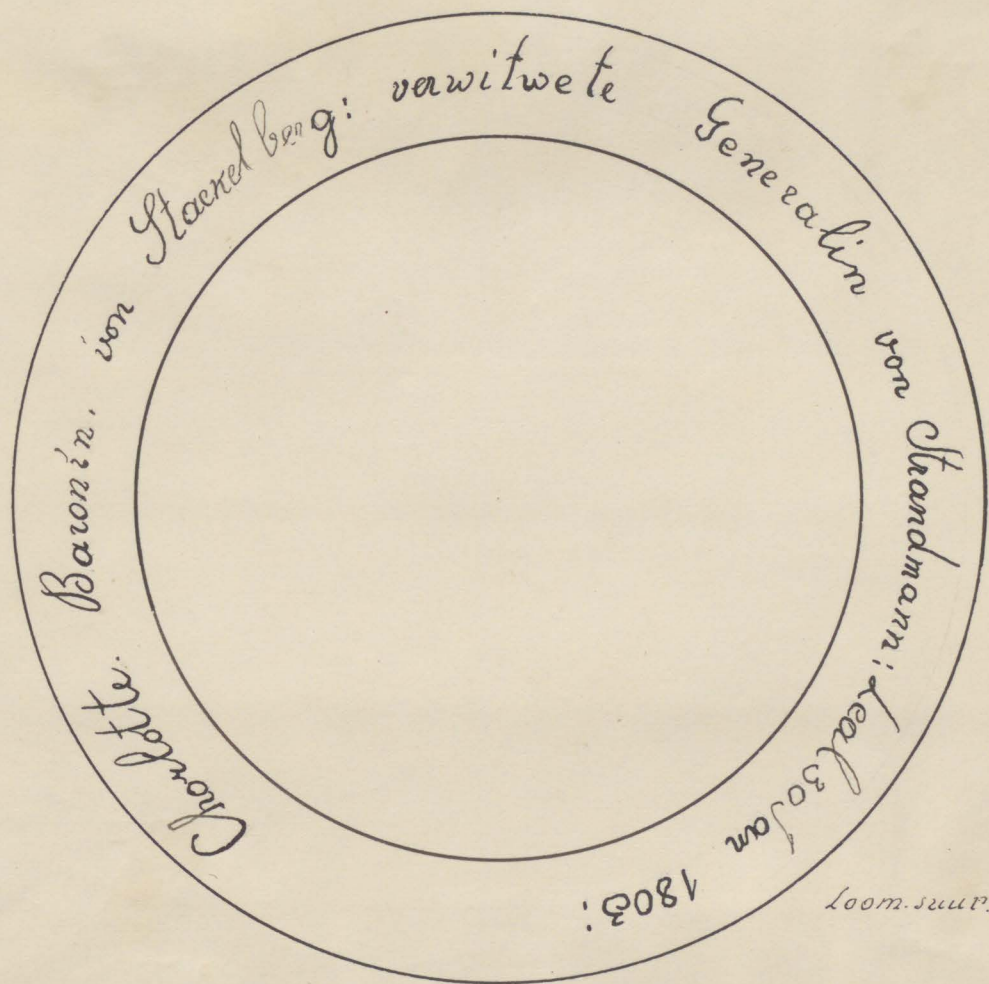

Ohlaaditoosi kaanz. Koopia №10

Loom. suur.

Ohlaaditoosi põhi koopia № 11.

Loom. suur.

Pateen 1803. a.

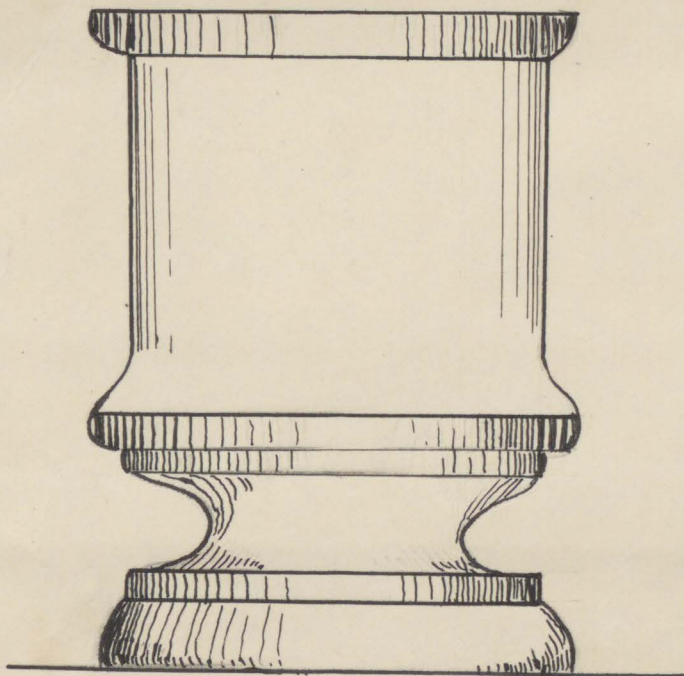
joo 12. N° 12.

7. Komplekt kõbedart kaigeti lauale võt-
mise riistu: Karikas pudeliga, ohlaadi taas
ja paten kõbedart, mis annuad pime parti-
sas. On neoguolure poolt aritud. Täpselt ar-
tat ei ole aga teada. (Kellamer Karl. Kõllamora
teole) Inventari loeteluole järel on nende mure-
tremine siindinud 1890-1910 a. vahel.

8. Väike kõbedart karikas, mis vartoole annata-
vasti 1807 a. nimetatud kaige lauale-võtmise
karinale, mis on valmistatud 1806. a.

9. Väike kõbe paten on annatavasti 1807. a
inventaris nimetatud kaigeti jaoks olev pa-
ten, mis on valmistatud 1806. a.

10. Saarepuust treitud taas, mida on näh-
tavasti tarvilatud ohlaadi toosuis kaigeti
juures (vaata joon. N=13) Inventari nime-
siijaole ei esine, kuid 1779. a. kannaraa-
matus on märkus, et on marretud puust
ohlaadi toosi tegemiseks 20. kp. mis lareli
oletava, et see taas on samane miela lasti
valmistada.

Puust oblaadi loos joon. N=13.

11. Väike nullatud paten. Kellamus Karl Kõl-
lamaa teadeti järel olevat see 1910a. ühes
uute armulaua riistaolega Sakramaalst too-
duol.

12. 13. 14. 15. Uuskõbedast veini kann, kari-
nas, oblaadi toos ja paten, millel nul-
latud põhi. Need riistad on noisi kar-
naste ilustustega. Nad on nooguoluse ra-
ha eest Sakramaalst ostetud (Karl Kõlla-
ma teadeti). 1910. a. ja praegu tarvitusel
(vaata ilusvõttel N° 14.)

Likula kirikuvriist 1933a. suvel ülesvõtte № 14.

10. Millis materjalist ja ajast, mis riigide-
ga ja riigidega on ristpalk (trabs), kus seda olemas?
Kas on veel teisi ristpalke olemas.

Mainitud see puudub.

11. Kas on olemas ririkuseintes niske ja
seinakappisid ning millers neid avatavasti on
tarvitatud?

Mainitud esemed puuduvad.

12. ellisuguste rujutuste ja kirjadega on hauakivid ehk hauad, sarkofaagid ja muud haa-
märgid kirikus ja abikirikus?

Pragusesse Lihula kirikusse pole mae-
tud. Kullamaa röster hr. Pieter Aniko, kes oli va-
rem Lihulas röstrik, tõendale, et vana kiriku
põrand olnud paekivi plaatidest, millel mõne-
l olulunud kirja näha olnud. Vana kiriku lõh-
sumisel lõhutud ka plaadid ja tarvitatud uue
kiriku ehitusmaterjaliks.

13. Kas on kiriku all vana kript ja teisi
hauarabeleid olemas ja mis on neist teada? Kes
sinna maetud? ellinuguseid kirju leidub rääal?

Vanas kirikus leidunud hauakivide järel
on sinna maetud, mille kohta aga kindlamaol
andmeid puuduvad.

14. ellis materjalist, kas vapiga ehk ilma,
mis pildi ja kirjaga on viirus, abiviirus, kabeli-
tes leiduvad epitaafid.

Viirus leidub kars epitaafi: Esimene, mis
näitab viiruse ehituse aega: Gott dem Herrn zu
ehren. Grundlegung den 9ten Mai 1876. Einweihung
den 15ten Oct. 1878.

Teine on mälestuseks vabadussõjas lange-
nud noorukuse lüümetele millel on neljateistküüm-
ne langenud nime.

Kella ja Kella Kirja
julkaisi Olenso Joonitau.

15. Mis aastast, mis kirjadega ja kui rasked
on kirikukellad?

Kirikul on naks kella, üks suur ja väike.
Elõlmad kellad on praegu tarvitusel.

Väike kell: „Hans Heissmann hat diese Glocke giesen
vor Ricken Gelder anno 1616.

Wieder VMB gegossen anno 1745.“ Väike kell
kaalub kuus punda.

Suur kell: „Gegossen von J. E. Schwenn Riga
1903. Ehre sei Gott in der Höhe und
Frieden auf Erden.“ Kell kaalub ne-
lissümmend punda.

cf. mainitua aastacur
pastorado Rivalhoes

16. Missugused monumentaalkirjad leidevad
muidu veel riikus, alikirikus jne. näiteks:
seintel, ustel, pinkidel, orelil, piltidel jne.
Samased kirjad puuduvad.

cf.

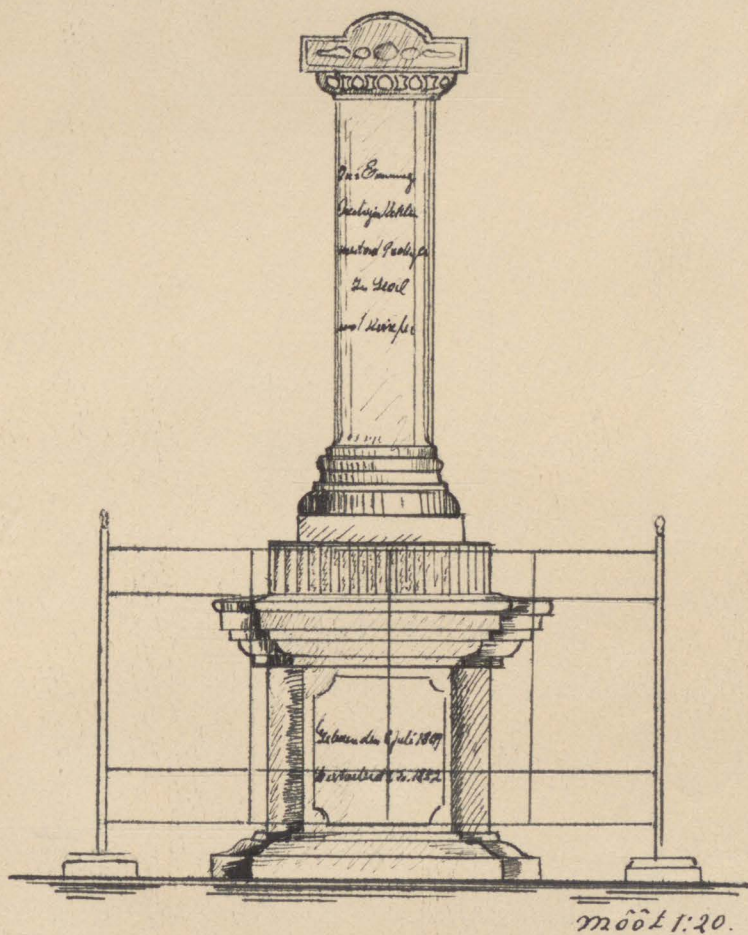
17. Missugused hauakirjad on kiriku ümber olevatel haudadel (eestiskulsed kuni 1861. v. a. ladinakulsed kõik, muuskulsed kuni 1830. a.)? Kas on need kirjad lamavatel hauakividel, või ristidel, või sammastel ja missugused on need plaadid, ristid ning sambad? Kes on need maetud isikud olnud, kui hauakiri seda ei ütle?

Kiriku ümbruses leiduli neli samnart.

1. On valmistatud ühtlasest paksivirst ja sammast kirja: Zum Erinnerung Ludwig Rittler Weiland Prediger zu Leal und Kirefer. geb. den 8ten Juli 1809. gest. den 8ten Febr. 1851. Wer mich bekennet vor dem ellschen den will ich auch bekennen vor meinen himmlischen Vater (vaata joon. N=15.).

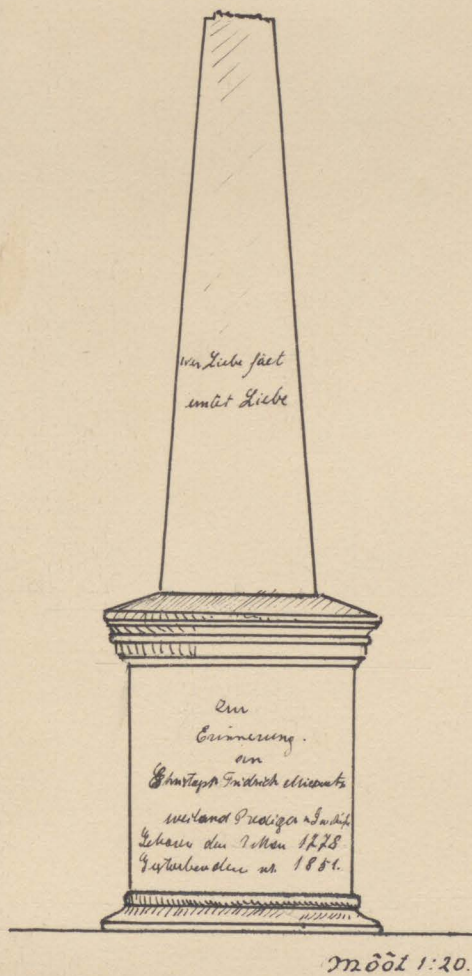
2. On valmistatud samant materjalist ja sammast kirja: Zum Erinnerung an Gustoph Friedrich Ellerwits Weiland Prediger zu Leal und Kirefer. geb. 1772. gest. 1831. (vaata joon. N=16.).

Mõlemad ühtlased samad on ümbritsetud

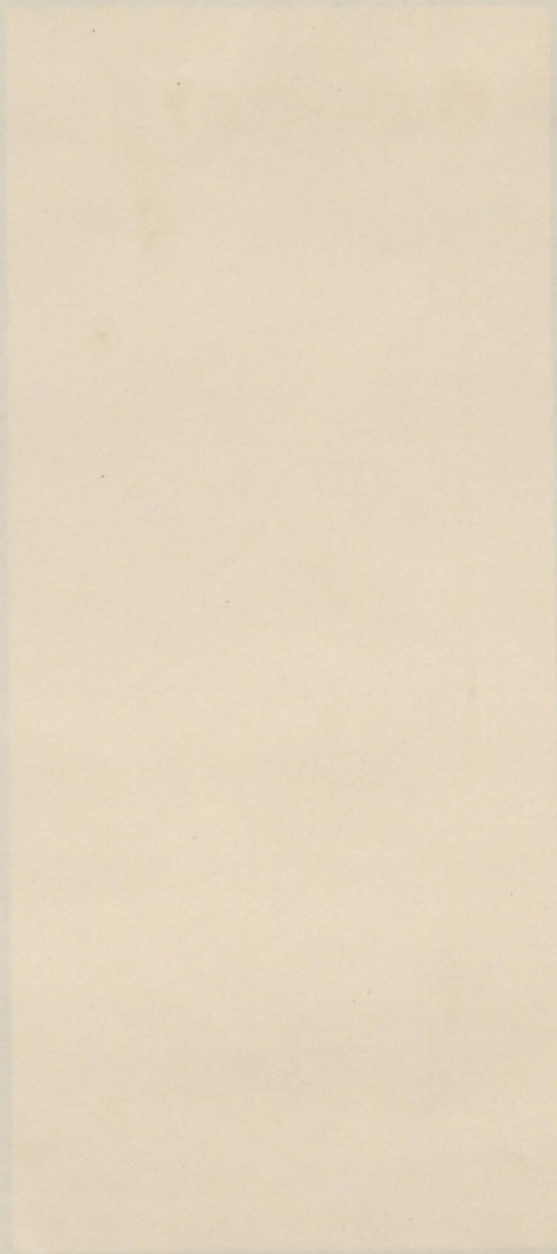

õp. Keltler'i mälestussammas

joon. № 15.

Öp. Mikwicz'i mäleskussammas joor. № 16.

2

2

ümber ühe meetri kõrguse raud aiaga.

3. Samuti hallit paest rammas, aga vana-
olusert murt ja rammaldanud. ellingirugureid kui-
gi ei oma. Hr. prov. Fabricius'e jutu järel olnud
ramba nülles vask plaat riiaga, mille aga röölu-
vel sõjaajal ära viskenud. Riia riie ei tea. Sa-
muti puuduvad andmed kas see on ainult mäles-
timärk, või on nia reegi maetud ja kes. Samba üm-
berajamise tagajärjel on ta suurelt muudunud kus-
juures põõlmine ora larul ramba kõval maas.

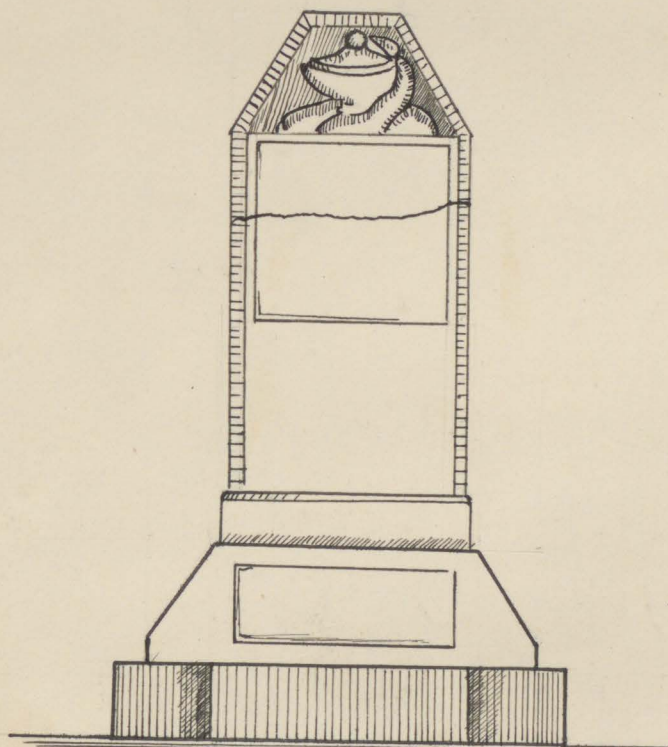
4. Sammas, ~~samuti~~ välimure järel strustades
juba vanemal rambal võile märgata tähtsile ole-
maselu, mida aga pole võimalik lugeda. Kellele
see rammas on püstitatud, millal ja kas on nia
suolagi maetud ei lase end matijali puudusel
lahendada. (vaata joon. nr. 18.)

Warem elnud siin veel suur rivi rii-
maas, nagu hr. prov. Fabricius tõendab, mida aga
enam varem as nohas polnud leida. Olnud õhus-

Aga kauplaadid?

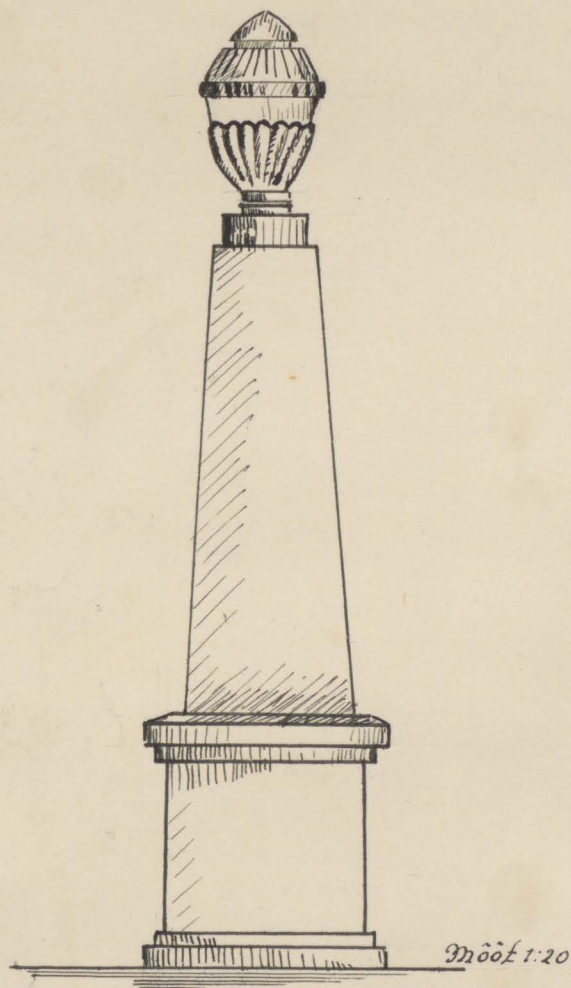
kesert paerivirt, mis nähtavasti on hävinenud.

Selle vinti üle pole na mujalt midagi lähemalt
suulnud.

mōt 1.20

Sammas kirikuaia joon. N° 17.

Sammakivikruaia joon. № 18.

18. Misnaguised surnuaiad on kihelkonnas, mis
ajast ja kui suured need on? Kellel neist on
kabel praegu, kellel enne olnud ja misnime-
line on kabel? Kas on kabeline maetud, kes
ja kudas? Kas on hauakive olemas? Kelle mi-
jadel on uldre kabeli sinitel või kabeli sees?

Praegu on naks surnuaeda, vana ja
uus, mis asuvad kirkust 1-1,5 km naugusel,
mäe nõlvakul Pärmi tee ääres. Uus surnuaed
arule vähe ligemal, Lihulast minnes paremat
nähti teed, on püüratud paekivist laotud asaga
ja omale naks sisenäisku, millel ol sga mõ-
lemil koraliseud väravad puuduvad. Täp-
rad andmed suure noka puuolivad, ligi
naudre mõetmise järel 5600 m² Uus surnuaed on
sireõnnistatud 1871. a. 18. augustil (Pallamuse
H. Kõllama teade).

Vana surnuaed arule umbes 3-400 m. nau-
gusel suurt paremat nähti tee ääres. On püi-

ratud paevivrt lastud aiaga ja omale ühe
sireväägu korraline raud värvuaga, mis
1903. a. kaupmees Brinneri poolt ringitud (Püüdu
Talu teade) (vaata joon. N=19). Täpselt arvestatud
surnuaia suuruse kohta puuduvad; umbesand-
se mõõtmise järel umbes 3000 m².

Vana surnuaia asutamise täpsed as-
tat pole teada. 1892. a. visitationi protokollis
§ 5 öeldakse, et surnuaed on nii uus, et pole
vajadust luuramini järel, mis ehitati alles
1851. a. (H. Kõllama teade) ja mis on näha ka
1956. a. ülevõttel (vaata ülevõtte N=36).

Kuna 1707. a. visitationi protokollis § 20 ja 21
tähenotatakse et surnuaed on täis maetud
süü näitate ne, et oli enne praegusi sur-
nuaeolu veel üks, mis 1707. a. oli juba täis
ja ründis uusi matusepaimu otseina.

Erandine surnuaed oli väike ümber, mi-

da tõendavad asjaolud, et uue kiriku
ehitamisel tulnud alusmüüri kraavi rae-
vamisel väga palju inimesi nähtavale,
et hiljuti leidus veel rivi riste kiriku üm-
bruses (prov. Fabriceuse teade), et pole teada
ühtegi teit matusepaika mis vastas 1707. a.
mainitud surmakaale.

1768. a. oli kiriku juures luusammer, (1768
a. vis. protok. 43) mille järel aga nähtavasti va-
jastus naabus uue surmakaale arutamisega,
vest 1792. a. vis. protok. 45. üelolause, et luusam-
mert ei ole, kuna surmakaal on riiklik, et
pole sellens tarvidust. Arvatakse, et leidis vana
kiriku ümber olev surmakaal vähemalt 1768. a.
tarvitamist ühes luusambriga ja uus, praeg-
une vana surmakaal eli veel arutama-
ta, mille olemasolu vastasel poolal oleks ka
võistatuseoni protokollis mainitud.

Sellega langes praeguse vana surmakaale
arutamine 1768. a. ja 1792. a. aotemisse, mille

Ага халжаспод?

kohta puuduvad aga täpsamad andmed.

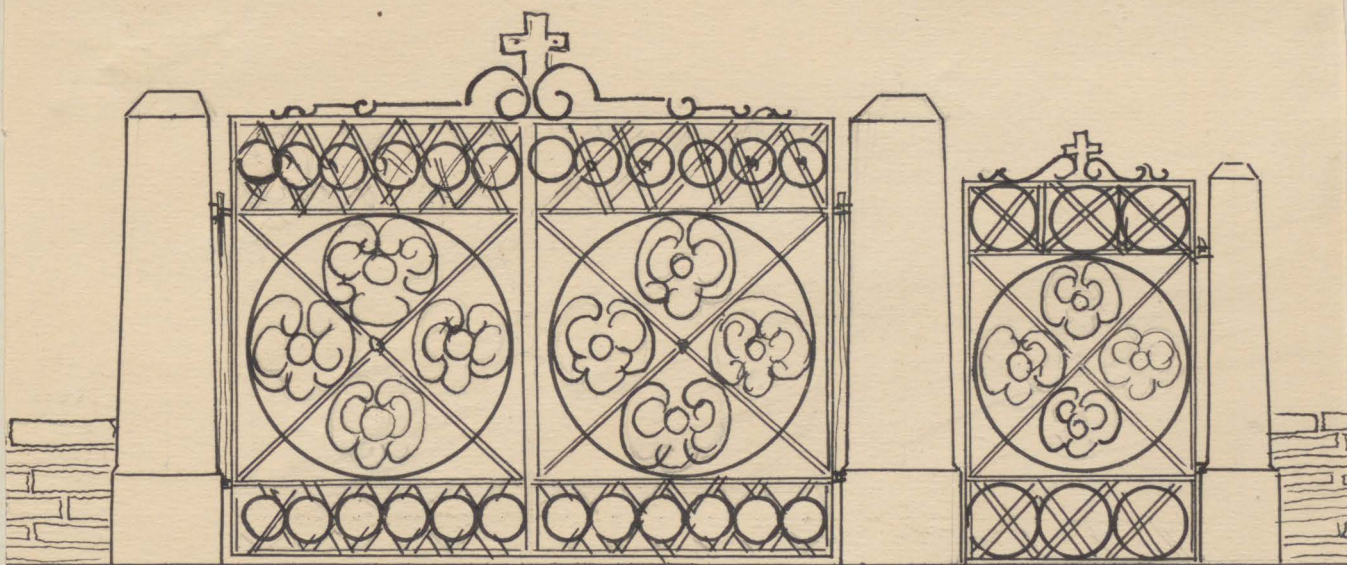
Kabeleist ei ole praegu olemas ega ole
na teada, et uudem rannarist oles verruaial
olnud.

Kiri?

19. Misruijuline ja mis riigiga on sur-
nuaiia värav?

Vana surnuaiia värav on kahest na-
he m. ja jüst peeteise m. kõrgusest ja 40 em. laiu-
sust maasivust neljandiliseks tahutud postist ja
nende vaheli värvatut raud jalgvärvatust ja
~~suurt kahepooliga väravat~~. Värat on ringitud
Lihula kaupmies Bränneri poolt 1903. a (vaata joon.
n. 19). Uuel surnuaiial puudub koonalik vä-
rav.

-52-

m. s. 1. 40.

Vana suurusaja värav 1903. a kaupm. Brünneri Ringitud joon N: 19.

• 20. Ellisugused on vanemad hauakirjad surmuadadel (eestikeelsed kuni 1861 resp. 1870. a. ladinakeelsed kõin, muukeelsed kuni 1830. a. ära tähendades, kas hauakiri leidub hauaplaadil või ristil ja missuguline see rist või samm on; nüüamati tuleb teatada, kes need mäetud isikud on olnud, kui hauakiri seda ei ütle)?

Enilisi tähelepanu väärsid kirje ei leolu.

Eestikeelsest hauakirjadest on vaneim siiri, mis sinale tavalisel ristil (v. risti tüüp j. a. n. N. 28 sk. 62):

Siin hingab Genu Keller sünd. 1829 surd.

1869.

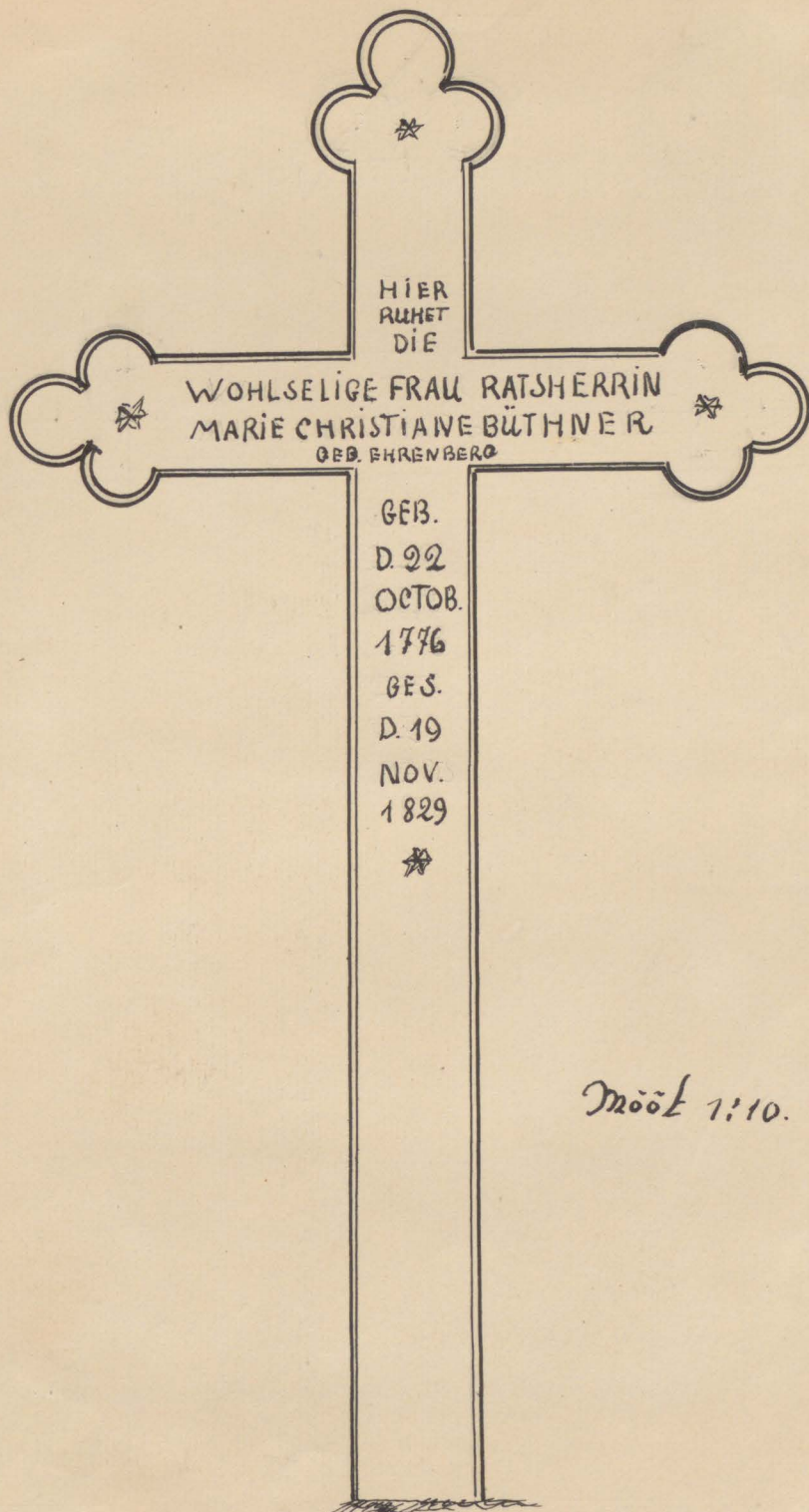
Muukeelsest kirjadest on vanem ristikirj:

Hier ruhet die Wohlbelige Frau Ratslerin Marie

Christine Büttner geb. Ehrenberg.

Geb. d. 22. Oct. 1776. ges. d. 19. Nov. 1829. mis on vanemaks kirjaks üldse surmuaiad (v. joon. N. 20.).

Ladinakeelsed kirjad puuduvaad

Mööt 1:10.

Rist vanema ristikirjaga joon. N= 20.

Knō fee hanamian
afub?

21. ellisugused on iseloomustavate haua-
kirjad ehk tähtsate isikute hauakirjad hilisemast
ajast ja missugulisel hauamärgil? Kas on Eesti
avaliku elu edustajate haude, missugused mäles-
tusemärgid on neil haudadel ja mälestusmärkide
tähttähelised kirjad?

Iseloomulik on hauamärk õpetajatele mille
all olevat võlvitud ruller rüüa rambal täht. on mae-
tud (kuulamus Kõllama andmed.) Sammas on valmistu-
tud ihtlaseert hallist paest rusjuures pealmine on
on „varalemma marmoriit“ (v. joon N= 21).

Samha neljal küljel on järgmised kirjad:

1. Hier ruhen in Gott Eduard Adolf Ferdin. Kettler ges.
den 25ten Juli 1845 147. alt.

Otto Wilhelm Ludwig Kettler, Prediger zu Leal
und Kirreper. geb. den 8ten Juli 1802 ges. den 8ten Febr. 1852.

2. Hier ruhen in Gott Weiland pastor und Rittter
Christoph Ferd. Ellickwitz geb. den 10ten März 1773 ges. den
19ten Januar 1851. und dessen Gattin Catharina

2

Dorot. geb. ellius. geb. den 19ten December 1777 ges. den
7ten August 1828. Cristus ist mein Leben und Sterben
mein Gewinn. Philipp 1-12.

3. Hier ruhen in Gott Ludwig Johann Ignatius
Pastor zu Kaarsen. ges. den 21ten sept. 1834. 39 j. alt.
und dessen Sohn Friedrich Johann Ignatius ges. den
8ten Juni 1833 3½ j. alt.

4. Hier ruhen in Gott Ludwig Julius ellius
gest. den 6ten Oct. 1836 69 j. alt. und Candidat
Friedrich Eduard Mückwitz, geb. den 25ten Aug.
1828. 21 j. alt.

Teiri mainimisväärikii kauamärke ega
tähtate meerte matusepaise ei leidu. Eestiva-
liu elu elustajate kaudu ei leidu.

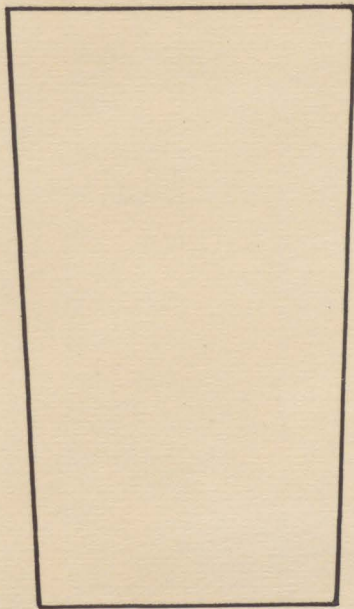
Õpetajate hauamärk. joon N° 21.

22. Ellisruugused on üldse rihelkonnas olevad hauamärgid ja mis aastatel umbkaudu esinele iga tüüpi (hauaplaadid, mitmerujulised hauaristid hausrambad; tarviline iga tüüpi kohta joonestus või pildistus)?

Kuna vanemadki hauaristid on hiluimast ajast, siis kronoloogilist liigitelu on hauamärkide juures peaaegu võimatu läbi viia, kuna antud ajavahemikus ei ole mingit rugliparärust märgata hauamärkide tarvitamises. Ainult hauaplaatide suhtes võib tähendada niipalju, et viimase ajal, alates 1918. aastast on nadunud paenivi plaatide tarvitamine valmu ratmiseks, mis 1850a. ümber oli väga tarmitusel. Plaadid on enamasti tasapinnalised ja ristid on saunis nõrgalt sineraietud. Tuleb ka üksteisest numeraid plaate ette. Plaatide kujul on enamuses püütkülsed taolised, kuid tarvitatakse ka vähe trapetsi kujulisi. Saagedamaks määduks on 80x160cm. (v. joon N° 22 ja N° 23.)

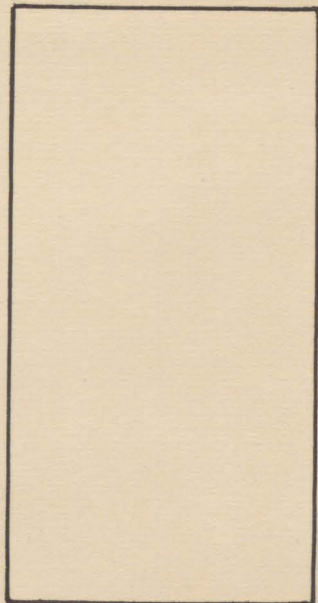
Omapärasemaid kauduinnu räälitamuse viire
on nelja maadist takitud posti ühendamine
raud peltide abil rivi raamiks, mis on täidetud
mullaga. Samaste lõhutud raami ori võile nä-
ha suurel hulgal, millist näha, et ne on vane-
maid valmu räälitamuse viire, mis aga nüüd
jälle näide tarvitusele tulevat.

Kaugelt suurem osa valme on ristiga äratä-
hendatud. Materjali järle jagunevad: puu-, rivi-
valatud malm- ja painutatud raud ja traat-ristid.
Kujult on ristid väga mitmesugused, ja kindlat
lügitelet ei saa läbi-üia. Üksimud iseloomusta-
vad ristirujud püüavad nola aret täita (v. joon. N.
24, 25, 26, 27, 28, 29 ja 30)

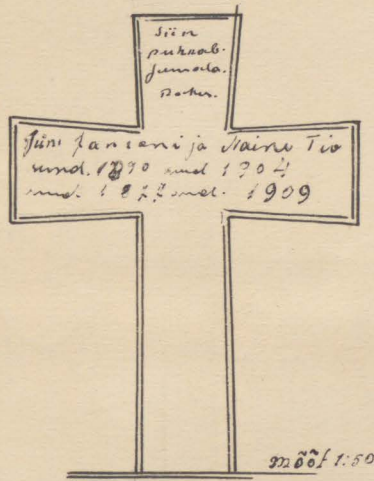
mõõd 1:20.

Harilik lauaplaat joon. № 22

mõõd 1:20.

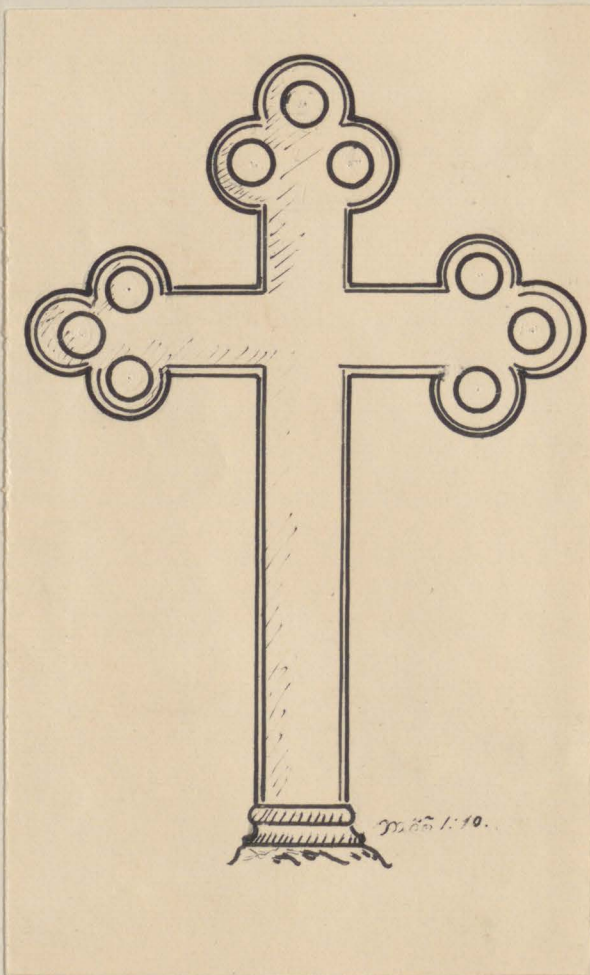
Kar. lauaplaat joon. № 23

Karilik Kiviist

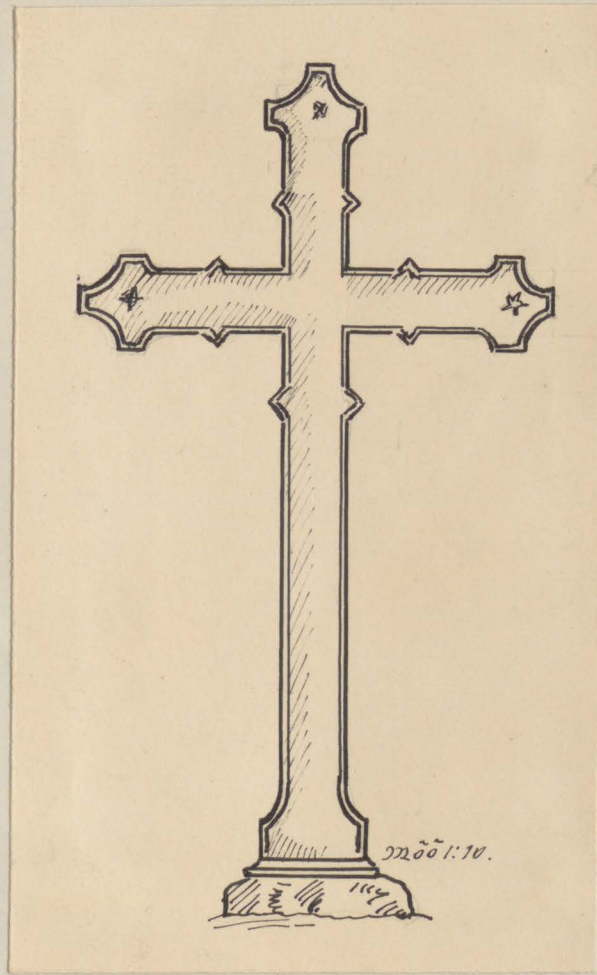
1002. № 24.

Risti allpeigatel
peano ka leidum
aasta ja matjale
nimetus tulest
lippude pärast.

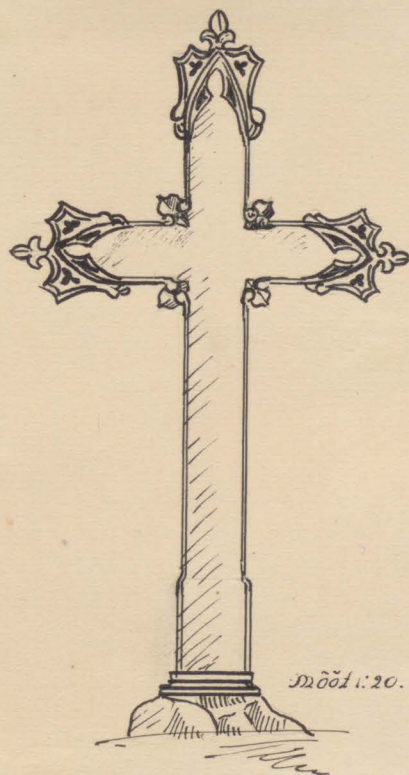
mõõ 1:10.

Risti tüüp joon. № 25

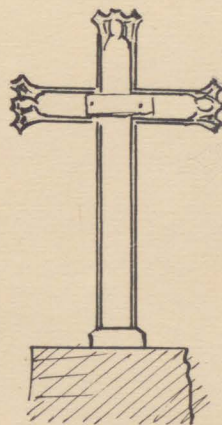
mõõ 1:10.

Risti tüüp joon. № 26

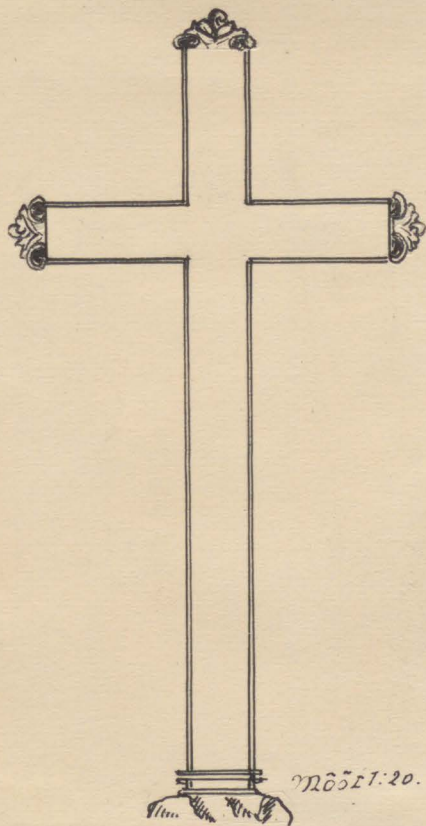
Risti tüüp

joon N=27

Risti tüüp

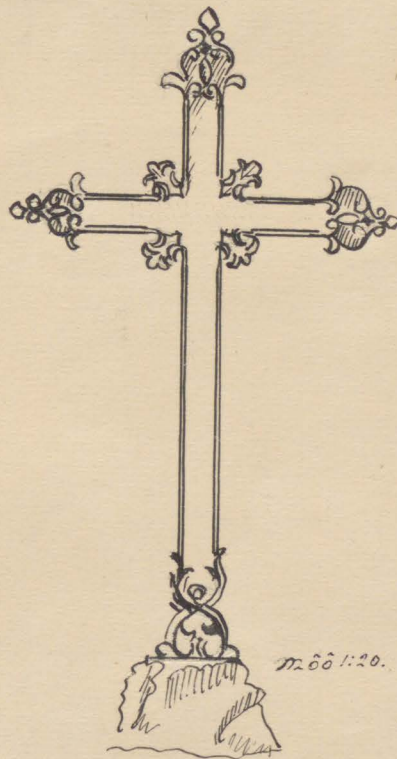
joon N=28

№ 29.

Ristiküüp

joon № 29

№ 30.

Ristiküüp

joon № 30.

23. Kas on hauamärkide kas kurisõrumeid,
mimigured ja mis ajast? Kas on muistu
kohalike iseäraldusi?

Kurisõrumeid ei leidu.

Kohaliku iseäraldusena oleks
mainida naste perekonna matuse-maja.
praegusel vanal surnuaial.

Grimeeni, suurem, praegivast
nake meetri kõrguste seintega, neljakanolili-
ne plekkkatturega kaetud koone (vaata joon.
N=31) on ehitatud Lihula naupmees
Karl Hindreuse poolt 1836. a, mimu-
gune arv seinal maja kairjal oleval
ristil.

Kellamus R. Kõllama väägile, et R.
Hindreus matnud ulesse majja oma
naise ja mitu last, ulesole viistud
asetatud majja purniole poiale,
kust neid vahel suvel väga tuul-

duma tootlust. Rahvas aga hakanud
igaragu tondli-jutte sellest majast
rääkima, ja ei ole enam julitud
surmaiaast õhtul mööda näia. Selle-
pääle õpetaja näsinud kirstud ma-
ha matta, mida kellamees Kõllamaa
teinud. Praegu on maja suletud
ja ei ole võimalik sisse pääseda.

Teine maja rohe erimesel nõual,
mõnestimmne sentimeetrilise uarega on
ruumandiline umbes kaksmeeetriliste pae-
sivist seintega roo naturega (vaata joon.
N= 32) mille nature ruju on varem
nature teitmeodi olnud (vaata
ülduõte N= 36 lkr. N= 77) bn näha.
et varem on olnud Hindreuse maja
poolel niiljel uks, mis aga on kinni
müüritud ja teine, praegune erinil-
jeli valmistatud. Amatavasti sien-

olis ne Hindreuse maja rõwale ehitamise
tõttu, milline siserüütu tasistas.

Maja ehitamise aasta ja täpsis ehi-
taja nimi ei ole teada.

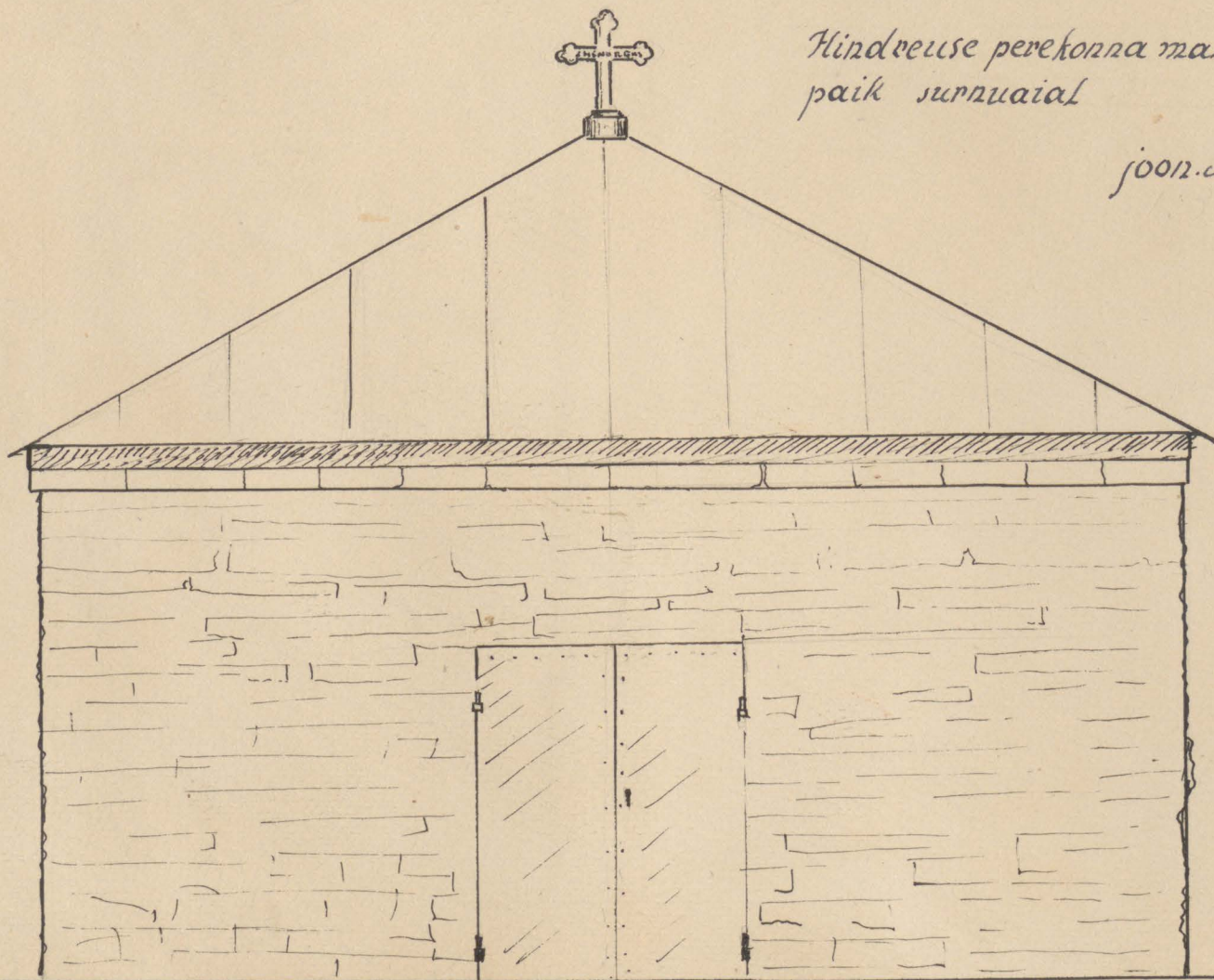
Ehitaja nimenä nimetatakse Gundel't
(praeguse Lihula kaupmees Hindreus) ja
Tubenthalli; (prov. Fälvicius ja naine õp. Gindig)
kusjuures viimane paistab tõelisem ole-
ma, kuna Gundel nimi on tundmatu
vanematele kohalikele elanikele.

Nõiu aga täendavaad, et ehitus on
Hindreuse majast vanem. Olevat mõned
aastad peale surmaia arutamist ehi-
tatud (92. aastane Priolu Talu). Kuna
aga surmaia arutamise täpsis aasta
pole teada, siis ei saa see Tubenthalli
mature-maja kohta mingiagi täpsemat
äelola.

Seega maja taunitatakse praegu mat-
mistarvete hoiuruumides.

Hindreuse perekonna matuse-
paik surnuaial

joon. N. 31

mõõt 1:30

-27-

модель 1:30

Трубензхали перекорна матуепаик. 20012 № 32

24. Kas on muidu veel haudarid ja haua-
riigi rihelkonnas, kus ja misugused (perikondlikeud
maturepaigad, sõjahauad, nooljätkehauad, kalmed
kivirangrud, naturakalmed, teadaolevad ehk ar-
vatavad vanad hauad ehk maturekohad ri-
helkonnas üldse)?

Kellamehe Kõllamaa teadete järel oli
tema noorepõlve ajal Tauri talu põllul elnud
uur kivikunnis, mida rahvas nuttunud „kas-
ka-kalmus“. Sinna olvad sõjaajal karakaid
maetud. Teisi maturepaigaid ei ole teada välgos-
poel surmuadetu.

Illustraatiivide paigutus
pears tapsem olen pastarale
Rohale

25. Kas on vanade kirikute ja kabelite
asemeid, olgu katoliku või Luteruse usu ajast
ja mis on seal näha või mis neist teatakse?

Raegusest kirikust merepoole ühe meetri
naugusel asub vana kiriku alusmüür, mis koha-
ti on juba maaga tära kohati veel selgesti
tunda müüri endist asupaiga. Vana kirik ol-
nud nii lagunenud, et muutunud kogudusele
naroletavaks, mille pärast otsustatud uus ehi-
tada (1872. a. vis. ptt.). Vana kiriku lõhkumine ja
uue ehitamine sündinud ühel ajal: Ühest müürist
lõhutud kive latti ja pandud koke teie reina.
Kiriku lähedal on märgata ka vana kloostrir-
uupaiga (vaat. joon N=32.), mis vastab 1683. a. joonis-
tatud plaanile. Kloostri suu ka kiriku joonis on
antud 1683. a. A. Waackenberg'i joonisel (vaat. 1200p. N=33.).
1628. a. numbrit kandev maali ülevõtte näitab
et seal oli oma lossisabel olemas. (vaat. ülevõtte N=34.)

26. Missugused on leiduvad vanad pitre-
rid, mis kiri ja kuju neil on? Kas on mõned va-
nad plaanid või vaated riikutest, abikiriku-
test, kabelitest ja nende sees olevatest asjadest
ja mis ajast nad on?

Leidub üks vana pitser metallist
millel kirjal kiri: Deal et Kiriker
Sigill Eccles (vaat. koop. N=35)

"Rootsi Kuninglikus Arhivis"
leidub üks vana joonis ja plaan
Lihula loomist kirikust ja kloostrist, mis on jooni-
statud 1683. a. A. Waerselbergi poolt. Nimetatud
algupärast arvavad koopiad "Riia Demellu-
seumis" millistest Karu õp k. Lühid on koopiad
muretsenud. Siinjuures on toodud noopia jooni-
st ja plaanist se era, mis näib kloostrit, kir-
ikut ja pastoraali kotta (vaat. koop. N=33 ja N=32)

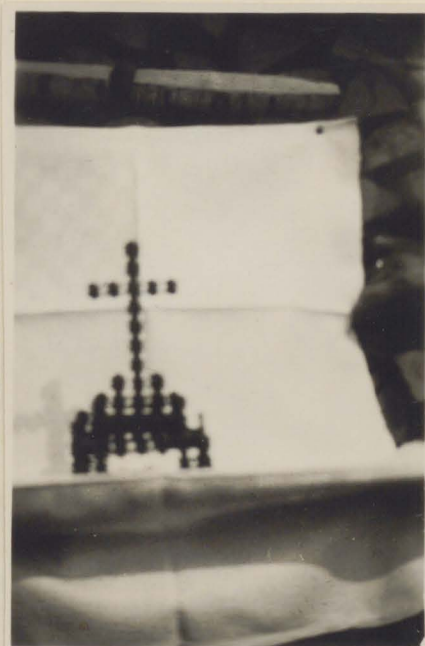
joon N. 35.

1. Ülevõte, millel on näha rannalaad, endline
riisid ja lossivaremed kannale riija: W. S. Staven-
hagen Geal Jüli 1856. (vaata joon. N=36.).

2. Ülevõte, mis kujutab raketra torniga kan-
tri mille ümmel aulal lossikabel nõrga torniga; on
tehtud maodli järel ja kannale riija: Lihula

Lossi aastal 1628, J. Pihlak. (vaata ülevõte N=34.)
Selle maali praeguse arupaiga kohta pole teateid.

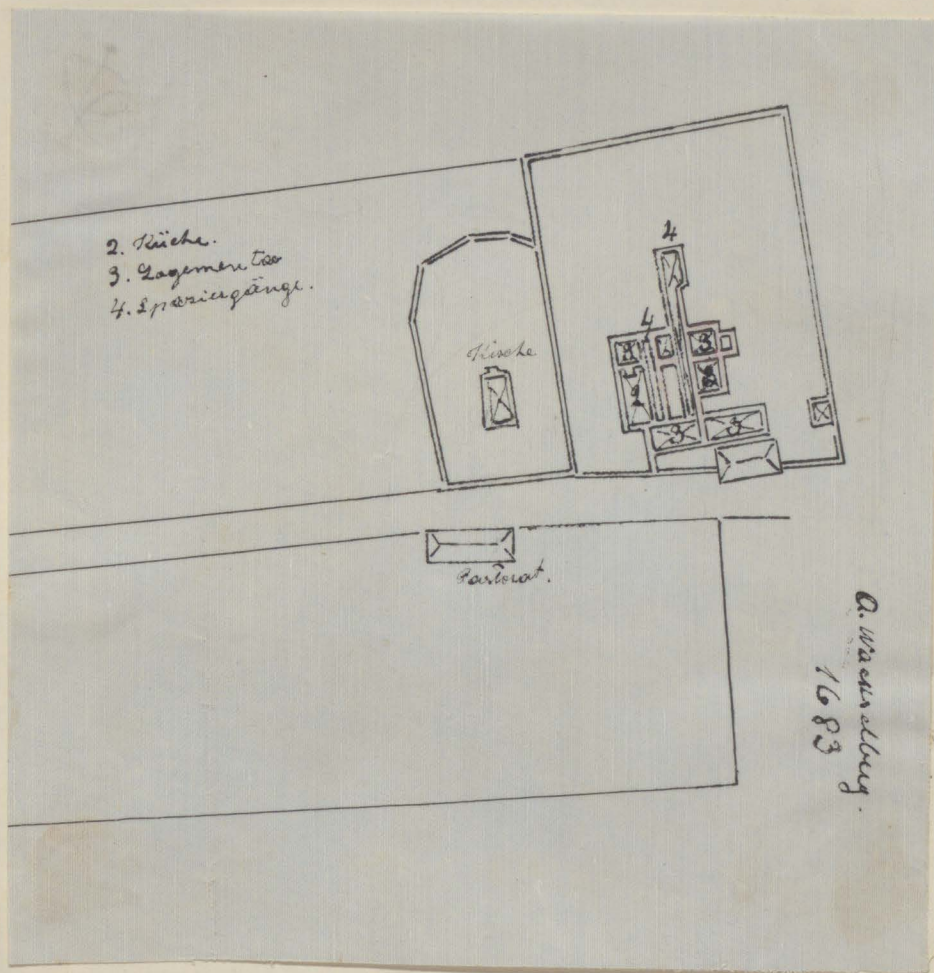
3. Kolm vana ülevõtet Lihula lossi va-
remetest a. 1915. (vaata ülevõtted N=37, 38, 39).

ülevõte N=40.

4. Raupmüsi ellets on leid-
nud oma maja alusmüü-
ri rakuater maa rert
tammepuust teritud ere-
me, mis kujutab endast
riiti alusel. Ruju on häs-
ti säilinud ja on näha
kulutamise jälgi (vaata
ülevõte N=40).

5. Pastor Albertus Enarsti teadetes 1694. a. Kihla
kiriku üle I viku lõpu lehel aru kriteeri-
tud plaan kiriku ja talupargade heinamaa-
de üle. (vaata noopia N= 41.)

Kirikku ja kloostri plaan 1683. a. joon. N. 32

Prospect af Slottet og Bäckelwertet Lehu.

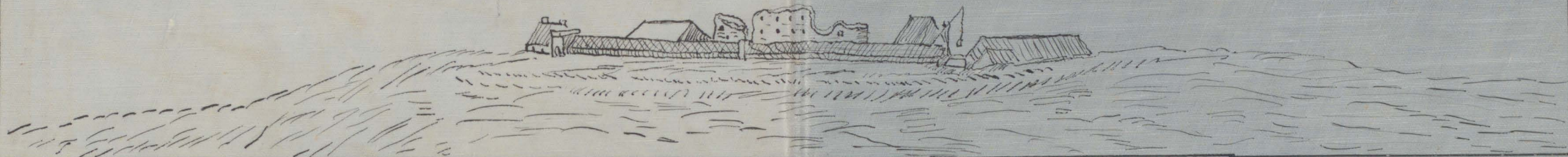
S.

Ost

Zu See

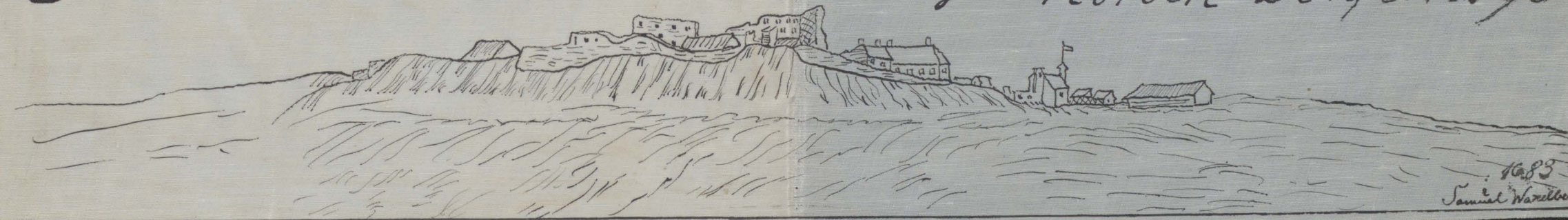
Dito - Slottet

Dito

Slottet og Bäckelwertne

S. Norden Zu See

1683
Samuel Wædelberg

Joonistuse Lihulast 1683. a.

Koopia N: 33.

W. S. Stavenhagen
Leal
Juli 1856

Ülesvõtte Lihulas 1856. a.

Ülesvõtte N=36

-48-

Foto puudub! 14.09.2011. Ave
Kumati

Ülesvõte J. Pihlak'a Lihula lossi maalist 1628.a

Ülesvõte № 34.

Ülesvõtte lossivaremetest 1915. a. Ülesvõtte № 37

Ülesvõtte Lihula lossivaremetest 1915.a. Ülesvõttek=38

Vana ülesvõtte Lihula lossivaremehest 1915 a. Ülesvõtte № 39.

27. Mis sinuline on riisikuarhiivis kõige vanem kirjalik materjal ja mis ajast see on? Kas on riisiku arhiivis teaduspärast dokumente mujale viidud?

Kõige vanem dokument Lihula riisiku arhiivis on äp. Albertus Erasmi teadlaanoled konvistoriumile Kirbla riisiku üle 1694. a. mis koosneb neljast vihust: I, II, III ja IV.

I vihk sisaldab kaheksa lehte mille igal leheküljel alla ääre kirjutatud sõnast moodustule lause: daß diese Abschrift mit befindlichen Originalen von Wort zu Wort gleichlautend sei her^{stelt}et von Carl Bogisl. Tiedeböhl Conrict. Imp. Duf. Gert. Seeris.

Untertänigster Bericht Pastoris Alberti Erasmi an ein Königl. Consistorium in Estland betreffend den Zustand des Hirnifersehen Kirchspiels. Übergeben Den XVII. Januar Anno 1694.

Sellepääle järgnele riida ülevõetud ära kirjut:

1. Von der Kirchen Klocken Kirchhöfe und
Bein-Hause

Reval d. 10 Jan 1650

Daniel Göbell Pfarrer zu Kineser.

2. Cut. Matzen wie auch fast des gantzen
Kirchspiels Aussage wegen der abalienierten
Kirchen Ländern undt Bauern zu Kineser

3. Außage des alten Kirchen matriculs...

4. Docum. sub. sig σ^7

Vollkoller Vest und Mannhafter Hr. Rittmeister.
(Sisaldale palvet et rülad Lihola ja Ihelwat
mis 1645. a. konaldare järele ruuluwad Lihola
alla rinna sa omad makruol wöikriol
marisa)

Reval den 24 Jan. 1665

Bengt Horn.

5. In: Jon. Kurop Memorial wegen Johann
v. Defelden. Pro memor:

järgnele tekst miller on Saksa, -Rootrija Daani-
nebreid rōnu.

Jon. N. P. K.

Võimavel lehel arul rist. eritud plaan
Kirbla heinamaa kohta, misjuures on üks-
nute piiriskiride leidmise kohta tähendused
(vaata noopia N=41.).

II vihk sisaldab 14 lehte, milledele kirjutatud
üksinult sõnadest moodustub lause: dem im
Archivo des Kayserl. Consistorie befindl. Originalie
von Wort zu Wort gleichlautend befunden
worden bereuget nach ausgetellter Ver-
gleichung. Carl Bogislaw Tideböhre Consistorii
Imp. Que. Chthonide Secris.

1. Vom Küster und Küsterat.
2. Von den Pastorats Aeckern.
3. Von den Heuschläge sub Sig. (1)
4. Unterthänigster Bericht an das Königl.
Consistorium die Königl. Declaration über die
neue Kirchen Ordnunge betreffend, ob und

wie wirt dieselbe in diesen Kirchspiel
introduiret nebst einigen angehängten
gravaminibus.

Ad Cap. 1 § 3, cap. 11 § 3, § 7, § 8, § 9 § 12.

cap. 17 § 2 cap. 18 § 1

Circa Addit: § hujus 1.

Ad Cap. XIX adolitam. 2

— " — 3

— " — 5

— " — 6

Von kleinen Holz Mangel

III vikk sivaldale 12 lekte millidell iiseriska -

tert sönadert siri: daß diese Abschrift denen
im Consistorial Archivo befindlichen Originals
in allem gleich lautend sey besen-
get Carl Bogislaw Fiedelböhr Cons. Imp. Duc. Erb.
Secris. daß diese Copey denen im Consis-
torial Archivo (natrüb).

1. Beiliegung der Eingefahrenen zu Kirrefes wegen der Pastorats Gebäude und Zäunen gesehen im Pastorat Kirrefes.

d. 22. Januar Año 1648

Litera C.

Signatum Kirrefes den 22. Jan. A^o 1648
Johann v. Derfelolen.

(L S^c) Zacharias Baranoff.
(L S^c)

2. Documenta a Kirrefese Abalienierte Kirchen Länder präsentiert.

d. 11. Junio A^o 1650

Litera B.

Gottes Gnade und Friede, nebst Wünschung
alle zeitl. und ewigen Wohlfahrt bevor!

(Siraaldah pöörölmist konristoriumi paale
auraamaturte lahendamirens sirinumaaade
ruhtis mirugune tekst natuke).

IV vixit singulari 14 lekte middel iiscriptum
rönadest modustub lause: das vorstehende Copia
mit im Archiv des Kayserl. Consistorii des Her-
zogthums Estland befindlichen Originali von
Wort zu Wort concordire, welches bezüget
nach ausgestellter collation Carl Bogislav
Tideböh. Consistorii Imp. Duc. Est. Secris.

Nachrichten von denen Gemeintrauen der Kir-
chenschen Kirche, so auf Kays. provincial Consis-
torii Befehl A: 1737 dem Ven. provincial Consis-
torio überliefert werden solle. Nebst eines Ver-
zeichniß von denen Kirchen mobilen.

1. Copia aus dem Kirifischen Kirchenbuche.
Dieses Kirchen Buch habe ich Albertus Grammi
der ich A: 1678 d. 10 April zum Pastore
dieser Kirchen beruffen worden bin, ange-
fangen A: 1687.

a) Vom Kirchen-Buche und Documenten
bey dieser Kirche

järgnele dokumentide loetelu mis a. 1678a.
Grasmi oma eeskäijalt Johannes Wittichius'e
käest ülevõttis Kibla arudes.

Kud elid:

1. Kirikuraamat 1647 a.
2. Documenten von den Kirchenschen abalienirten
Kirchen-Ländern dem Königl. Consistorio
präsentiret A^o 1650 den 11. Jan." (vaata
III vi. § 2).
3. „Ist ein Vergleich welches durch Bewirkung
eines Königl. Mann-Gerichts geschlichtet
ist, zwischen den Hochwohlgebohrne Hr. Johannes
v. Verfelden und dem Wohlsehenswürdigen Hr. Pastor Daniel
Gäbeln A^o 1652 den 10 Nov." (vaata IV vi. 1738a.
teade konsistoriumile)
4. „Ist ein Beliehung deren Eingefahrten
zu Kirken wegen der Pastorats-Gebäude und
Zäune. Geschehen den 22. Jan. A^o 1648" (vaata III
vi. § 1).

Sellele järgnele 9 punktiline inventari loetelu,
millele on alla kirjutanud: C. V. Oerwelden
Kirchen Vorsteher. 1724 d. 23. jul.

Sellele nimistule on 10. punkt juurde lisa-
tud Michael Gewanuse poolt.

järgnele:

1728. d. 28 apr. õp Michael Gewa-
nuse introductioni kirjeldus ja märsud sel-
ga ühenduses oleua revisjoni kotta Heinrich
Güttsloff'i Läänemaa praosti poolt millele järg-
nele ümiskasjaline õiguste loetelu:

1. Von Einkünften dieser Kirche.
2. Von des Pfarrhofes inventario und von
Unterhaltung der Gebäude auf selbigen.
3. Von den Gärten des Kirchengesenen Kirchen
Ackers
4. Von dieses Pastoraths Aekern und Heuschlägen
5. Von der Bearbeitunge der Pastoraths Aeker
und Heuschläge

- a. In Aufbrechung des Gersten Ackers gibt --
- b. In Aufbrechung des Roggen Ackers gibt --
- c. In Besäung des Gersten Ackers gibt --
- d. Elft aus zu führen und einzupflügen --
- e. Zur Umpflüfung des Roggen Ackers im Herbst gibt --
- g. In Einführung der Roggen Saat gibt --

6. Hopfs und Bauren Gerechtigkeits.

- a. Von Einführung des Korns im Winter. --
- b. Von dem beliebten 10 faden Brennholz --

7. Von den wieder Recht abgewanderten Accidentien.

8. Das Register der Optühle.

J. Sella järele on lühise taole virstatvani üle
mida konalolas piisnep joachim Salemann
Kihlas 1698 a. 11. jaanuaril.

Nachrichten von dieser Kirchen-Gerechtsahmen
voriger Zeit aus einige alten documenten und
Schriften wie auch von Gerechtsamen jetziger
Zeit, so auf Befehl eines von-prov. consistorii

N° 1738 aufgezichnet worden müssen.

Sün nime tatarre, et pööle vanas kirikura-
matus leiduvate äiguste ei ole dokumentides mi-
dagi leiola. Süsse nime tatarre volme dokumen-
ti:

1. Ärakiri, kus andmed tüksi maa, seinamaa
ja põletispuu kohta.

2. Ärakiri visitationi protokollist miola
sonaldas kuningliku linna haldur Mathias von
Porten 1694 a. 16. juunil. Selles olevat mõned
kiriku äigused.

3. N. n. Extract kus kirjeldatakse Kirikla
maale tüliksünnimuse laendamisest „Mann-
Richten“ ja komisjoni pealt, von Derfeldeni ja
äp Daniel Göheliuse vahel. 10 nov. 1652. a.
Selle dokumendi ära kirjutale järjonele kiriku
äiguste loetelu.

„ Nun folget von denen Gerechtramen dieres Kirche
wie selbiger bey jetsiger Zeit theils in abnehmen ge-
kommen, theils auch so wohl von Höffen als
Bauren beygehalten worden "

1. Von des hiesigen Pastoraths Häuser und
Unterhaltung.
2. Von Pastoraths Aekern und deren Grentzen.
3. Von Pastoraths Heuschlag, deren Abmäkung
und Gräntzen.
4. Von der Höfe und Bauer gerechtigkeit.
5. Von denen Priester - Gefällen
6. Von den Kirchen Einkünften.
7. Von der Klüsters gerechtigkeit.

I. Hochwündigen Prov. Consistorii
Gehorsamster Diener
und Verbitter

Nich. Levanus.

Pastor zu Rinefur und Leal.

Koguoluse arhiivist on müeldud 1911. a. müeldud
documente „Riivitõlsonna arhiivi“ mida tõendab
arhiivis leiduv document millist ärasviri:

Estländisches

(vapp)

Ritterschafts - Archiv
Reval, Ritterhaus,

Am 8 septem. 1911.

N= 98.

Quitung.

Aus dem Archiv der Pfarrischen
zu Leal u. Künepes zum Aufbe-
wahrung im Estländischen Ritter-
schafts - archiv als Depositum
des Estländischen evangelischen

Lutherischen Konsistoriums hat der Unterzeichnete
folgende Kirchenbücher erhalten.

1. Künepeschen Kirchenbuch N= 38 verzeichniß der ge-
borenen, verstorben u kopulierten 1766 - 1796.
2. Künepeschen Kirchenbuch, verzeichniß derselben 1796 - 1833.
3. Lealesches Kirchenbuch, verzeichniß derselben 1766 - 1833

Dr. Podkosten - Saeken (allkiri)

(Ritterschafts - Archivaar)

28 Praeguse kirikuarhiivi nimekirja liiki järel
ja liigid aastate järel! Haruldased dokumendid ka
haruldased trükitud raamatud tulevad vti nime-
toola, nii näiteks sõja visitatiooni protokollid aasta-
te järel, kirikukroonikad ja muud rarnased, ära tä-
hendades, kes visitatiooni toime pani, kes kroonika kir-
jutas ja mis aastal.

Sündinud ja ristitud Kirblas 1834 - 1891.

- " - - " - - " - 1891 - 1906.

- " - - " - Lihulas. 1834 - 1868.

- " - - " - " 1868 - 1892.

- " - - " - " 1892 - käesolevani.

Amulauul näijad Kirblas 1766 - 1782

- " - " Lihulas 1766 - 1783

- " - " - " - 1853 - 1856

- " - " - " - 1856 - 1892

- " - " - " - 1892 - 1906

- " - " - " - 1906 - 1925

Õimulaulal rääjad Lihulas 1925 - käesolevani.

Abielu raamatud:

Kihlatud Kirblas 1834 - 1891

— " — — " — 1891 - 1925.

Laulatatud — " — 1867 - 1892

— " — — " — 1892 - 1910

Kihlatud Lihulas 1834 - 1891

— " — — " — 1891 - käesolevani.

Laulatatud — " — 1851 - 1866

— " — — " — 1867 - 1891

— " — — " — 1892 - käesolevani.

Luisrääjate raamatud:

Luis rääinud Lihulas 1834 - 1891

— " — — " — 1892 - käesolevani.

Perikonna raamatud:

Lihulast 1841 - 1851

— " — 1851 - 1861

— " — 1861 - 1870

— " — 1882 - 1892

— " — 1892 - käesolevani.

Surnute raamatud.

Kirblast 1806 - 1890

- " - 1901 - 1907.

Lihulart 1833 - 1892

- " - 1892 - käesolevani.

Kanaraamatud.

1. „Kinnisehes Kirchenbuch kana-Buch von Pastor Albrecht Geranus.“

1749.

2. Lihula surnu arved 1768

3. - " - hädalite toetusnana 1831 - 1832

4. „Verzeichniß über den Zustand der Prediger Wittwen und
Waisen Lamm zu Geal u. Kinefer. 1835 - 1837.

- " - - " - - " - 1838 - 1868.

5. Lihula surnu arved. 1899 - 1916

6. Vaestepana 1915 - 1918.

7. „Lihula surnu kanaraamat“ 1919 - 1922

8. - " - - " - arved 1924.

9. - " - - " - kvitungiöl ja aruanded

1925 - 1926.

Trinituol raamatud:

1. Rootraeged kiriku raamatud 1687.

„Kirchen Gesetz und Ordnung so der Großmächtigste König und Herr Karl der Fieffte ---

2. „Geschichte und Gesichtspunct der allgemeinen liturgischen Verordnung“ 1805.

3. „Gesetz für die evangelisch-lutherische Kirche in Rußland“ 2 exreph. 1832.

4. Angewandte Chronik vom Jahr 1790 bis 1800. 1836.

5. „Agenda eke nääraamat Luthause uno ristrahwa noqudustile Wennerikis“ 1834.

6. Sinodi protokolle mitmerugustert keisriolast 1885-1914.

Käsi kirjad:

1. Teated kirikla noqudust 1694.

„Untertänigster Bericht Pastori Alberti Grammi an ein Königl. Consistorium in Estland betreffend den Zustand des kirchlichen Kirchspiels. Übergeben den XVII Januar Anno 1694.

(Sine waata K.27.)

Kirjavahetus.

1. Konsistoriumi kirje ja konalduse, ärakirjad
kirjutatud raamatuna 1715 - 1782.
2. Konsistoriumi konalduste ärakirjad foaekini
Schwabe kirjutatud 1784.
3. Väike parte ärakirje konsistoriumi kirjadest
1797, 1799, 1800, 1801, 1802.
4. Konsistoriumi load riikule kuuluvate talupae-
de müügis 1794, 1797, 1803.
5. Neliteistkümmend parvi laktireid lehti, sisalda-
vad „Hackenrichteri“ ja „ellangerichti teada-
andeid ja kirje, Pastorats Scheini“ ja isiklike
kirje 1815 - 1877.
6. Konsistoriumi konalduste ärakirje kalli naante vahel
1881 - 1919.
7. „Fragen betreffend den gegenwärtigen Zustand des
Kirchen wesens der Protestanten in Rußland“
Antwort 1806.

8. Konsistoriumi konaldusti ära kirjad poogna mu-
ruses 20 lehelises vihus, varusti laetava tekstis

1823 - 1832.

Sisaldab:

1. Konsistorial Rescript 1824 a. 22 jün. Sinodi puhul.

2. Fragen der Propstverwaltung

3. Copia. Von dem Minister geistlichen Angelegenheiten
und des öffentlichen Unterrichts

An das Estländische Provincial Consistorium.

Petersburg 18 Oct. Alexander Golizin

1823 Director A. Jurgeneff.

4. Unmittelbares correspondents mit der Schulkommission
zu der bestimmten Zeiten über den Wirksamkeit
des Dorfs Schulmeister 1826.

5. Schema zum Memorial 2 jün. 1831.

6. Von der evangelischen zu griechischen Kirche übergegangen

7. Rescripte mu-jä talveperioodist 1827, 28, 29, 30, 31, 32.

Kirikunõukogu protokolle.

1. „Kirchen - Convents Schlüsse von Leal u. Kirefer.“

1786 - 1849.

2. „Convents Protokolle“

1851 - 1919.

4. Lihula ev. luth. usu kog. liiskmete nimekirj
nõukogu valimisel 1919.

5. Kirikunõukogu protokollid

1919 - 1925.

6. Lihula ev. luth. usu kog. liiskmete nimekirj
1922.

7. Lihula ev. luth. usu koguduse protokollid raamat.
1925.

Revisjonid.

1. Revisjoni lehed 1811, 1834, 1782, 1850

2. Väljavõtted revisjoni lehtedest. 1850, 1855
1854.

3. „Umschreibungs Liste für die Bauergemeinde
1836-1850, 1854, 1857,

Lihula - Kirbla

4. „Revisorische Beschreibung sämtlichen Ländereins
des Pastorats Lial, nachgemessen, umteilung
und vermarkung berechnet von C. J. Ruins
1833.

5. Viitatriiconi protokollid

1768, 1792, 1809, 1857, 1872, 1884, 1887, 1910.

(vaata eri-nimistu lkr. N-103-108).

6. Kiriku inventari nimistud.

Lihulas ja Kirblas.	1807.
---------------------	-------

- " -	1851
-------	------

- " -	1852
-------	------

- " -	1887
-------	------

- " -	1890
-------	------

- " -	1910
-------	------

7. Kavad viitatriiconi sonaldamiriks.

1. Schema zur Anfertigung der Vischen-Inventarien, Kirchspiels
und Pastorats-Waerenbücher by Gelegenheit künftiger Prediger-
Introductionen, zur Nachachtung für die Herren Kreis-Prädicanten
1826.

2. Instruction für Kirchenvisitationen

(Beilage zum Cons. Reskr. von 22 Sept. 1871.)

3. Instruction für Kirchen-Visitationen 1862?

4. Instruction für Kirchenvisitationen. 1862.

Kaardid ja ülevõtted.

1. Lihula maade kaart aasta ja põlvkivi puudul.

2. - " - kirikumõisa maade plaan 1853.

3. " Special Charte von den Bauer Ländereien
und dem Hofe Heusehlage, Koerosallo
Heinamäe des Pastorats Leal. " 1853.

4. Album Vene keiseriügi tegelastega.

Kooli reisirõõnid ja raamatud.

1. Kooli rätumise raamat rätumised: 1876
1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1886.

2. Tabelle über den Evg. Lut. Religionsunterricht
in dem Kirchspiel Leal 1864?

3. Seina valla kooli-laste päeva raamat 1864

4. Schul Tabelle 1867-1876.

Quia:

aga wabest Rieblas?

1699. a. 22. jäänäin nunaedas Viitotri uoi
pinnup joachim Saloman. (36-XII-4 IV=491)
FR.K.A.)

1641. 16 Marty, te? partur taatili'sta
iluvuoteli jäle.

Visitatsioonid Kirbla kirikus.

1. 1694. a. 16. juunil norralolas visitationi
linnakohalduks ellatius von Porten, mis-
sugune teade leiale mainimist 1738 a.
teaslaandes konviktoriumile, midlert ära-
sini „Kirbla teadete IV vihkus lks. 19. (vaata
ta vanema dokumendi kirjeldus lks. 91 § 2.)
See dokument pole säilinud.

2. 1698. a. 11. jaanuaril norralolas visitationi
püiskop Joachim Salemann missugune
teade leiale mainimist „Kirbla teadete
IV vihkus lks. 18. (vaata dokumendi kir-
jeldus lks. 90 § 9). Dokument pole säi-
linud.

3. 1707. a. 17. sept. teinud visitation
püiskop dr. Jacobus Loong'i juha-
tusel. See ptkel. leidub R. Kerkaski-
vis 36 - XII - 5 N = 502 all.

4. 1768. a. 18. juunil konalolas viitatrieni
maanõunis ja konsistooriumi esimees
G. L. von Wrangel. Sellist vis. ptkel. - it
on üks exemplar raquolure arhiivis ja
teine R. Keskarkhiivis 36-XII-5 N= 507. all.

5. 1792. a. 31. mail konalolas viitatrieni
pauun C. Friedrich Staesselberg konsisto-
oriumi esimene. Sellist on üks exemplar
raquolure. Teine R. Keskarkhiivis 36-XII-5
N= 516. all.

6. 1809 a. 16. juunil konalolas viitatrieni
maanõunis ja konsistooriumi esimees
Hermann Ludwig von Löwenstern, millist
ptkel. leistolule raquolure arhiivis.

7. 1857. a. 2. juunil toimus viitatrien
Läänemaa praost Robert Ploshkus'e
juhatusel millist ptkel. leistolule ra-
quolure arhiivis.

8. 1872. a. 10. juulil toimus viisitation
maanõuniku ja ülemkirikueestseija
(Herr Oberkirchenforster Herr Cullen der Herr
Landrath) v. Wartmann'i juhatusel
millist ptkel. leidsid kogukuse arhi-
vis.
- 9 1884. a. 3. ^{juunil} toimus viisitation
Läänemaa praost P. Elenhardi korral-
dusel millist ptkel. kogukuse ar-
hivis.
10. 1887. a. 17. mail toimus viisitation
kindralsuperolenoli Dr. Schultz'i
juhatusel, millist ptkel. kogukuse
arhiivis.
11. 1910. a. 19. mail toimus viisitation
kindralsuperolenoli Dr. Gemm'i
juhatusel, millist ptkel. kogukuse
arhiivis.

Viritatrioid Liikula kirjeus.

1. 1707 a. 17 ugt. toimus viritatrioid püs-
nep dr. Jacobus Lang'i konalolurel
missuguest pital. leidule R. Keskarkhiinis
36-XI-5 N=502. all.
2. 1768. a. 18. juunil toimus viritatrioid
maandunil ja konistatoniuni esimees
G. G. von Wrangel'i konalolurel, missu-
guerst on üks pital. nequolure arkhi-
vis, teine R. Keskarkhiinis 36-XII-5 N=507
all.
3. 1792. a. 30. mail toimus viritatrioid
konistatoniuni esimees paven G.
Friedrich Staekelberg'i juhatusel
millisest pital. leidule nequolure
arkhiinis ja R. Keskarkhiinis 36-XII-5
N=516. all.

4. 1809. a 15. juunil toimus visitation
konsistooriumi esimees ja maanõu-
nik Hermann Ludwig von Löwen-
sterni juhatusel, millest on
protok. suguluse arhiivis.
5. 1857. a. 19. mail toimus visitation
Läänemaa praost õpetaja Robert
Ploekuse juhatusel, millest
protok. leidub suguluse arhiivis.
6. 1872. 10. juulil toimus visitation
ülemkirikueestseisja maanõunik
v. Wartmanni juhatusel, millest
protok. leidub kirku-arkhiivis.
7. 1884. a 3. juunil toimus visitation
Läänemaa praost C. Clenhardt'i
juhatusel, millest kirkuarkhiivis
on protokoll.

8. 1887. a. 16. mail toimus viitatuon
kindsalsuperdent dr. Gehults'i
juhatusel, misuquest en pteel
sinimarkhiis.

9. 1910. a. 80. mail toimus viitatuon
kindsalsuperdent dr. Lemm'i
juhatusel misuquest pteel.
awle sinimarkhiis.

Peale eelnimetatud viitatrikoniproto-
kollide on säilinud üsna suured välgavõtted
David Dubberchi viitatrikoniproto-
kollist, mis olid järgmised:

1. 15. juunil 1584 a. Lihulas.
2. 15. juunil 1586 a. — — —
3. 15. juunil 1593. a — — —
4. 20. jaanuaril 1599. a — — —
5. Dominica ümbruses 1603. a. — — —

[David Dubberchi nimetatud ja
instruktsioonid, riigid ja riigetised,
viitatrikonide ekstraktid leht. 124. alates.

R. A. Rah. N^o V. 72.

29. Mis on ool kirikus ehk kihelkonnas mälestusmärgidest ajaloolist ^{liselt} määralist tähelepanu väärilised?

Lihula mõisas endise rajasäärav-kella tornil asub praegivint raiutud vapp/vaata ülesvõte $N=42$. ja joonis $N=43$.) mida küü-takse „piiskopi vapiks“ mida ta ka täenäoliselt on. Vapi tunnuste järgi on ta Buuhöövden'ite vapp (Siebmacher: Wappenbuch, Ostre Provinzen). Vapp on täiesti terve ja jätab mulje nagu oleks raunis uus.

Lihula kirikutornis asub vana naha-ga kaetud kast, millele lööduid plaksid juba üsna roostetanud. Ka nakk on rohketi rehenenud. Kast on arvatavasti valmistatud 1765-1792 a vahemikus. (1768 a. vis. pitel. R. 4 ja 1792 a. vis pitel. R. 7)

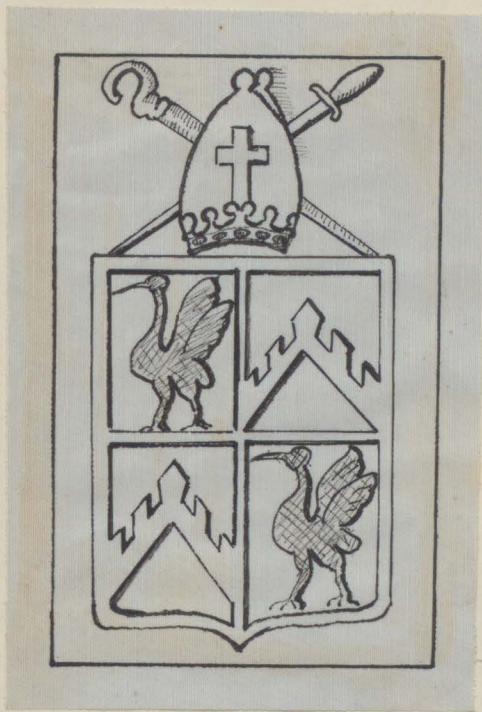
Peapo kivira juure
tagafitooama!

Kiriku arkivis leidub nola mitmenegu-
rid uäljõmmeldud armulaua ja kants-
li puldi natted.

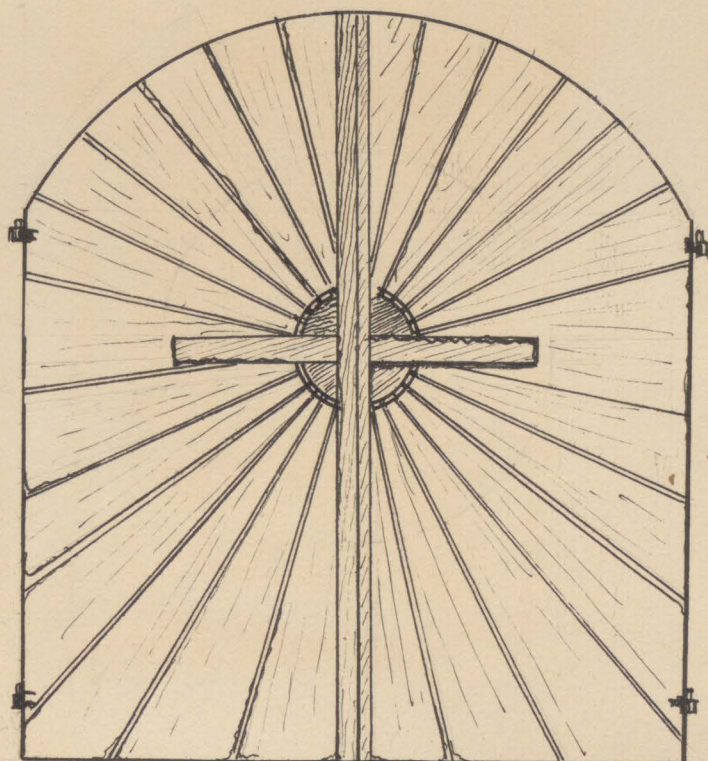
Vana riike uus en säilinud ja mi
tarvitamisnõlbulik paigutatud püütmaja
hoovipoolseks väravaks (vaata joon. nr. 44.).

Värav Buxhöwdenite saviga ülemõte № 42.

Piiskopi vapp jõon N:43.
Buxhõwdenide vapp.

mõõt 1:20.

Vana lihvula kiriku uks

joon. № 44.